

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE SİĞİN (SİĞİR) TÖRENLERİ VE
KURBAN GELENEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Remziye Gamze YUSUFLU

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Handan KASIMOĞLU

Çanakkale-2018

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK KÜLTÜRÜNDE SIĞIN (SIĞIR) TÖRENLERİ VE KURBAN GELENEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Remziye Gamze

YUSUFLU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi

Handan KASIMOĞLU

Çanakkale – 2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Kültüründe Sığın (Sığır) Törenleri ve Kurban Geleneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

20/04/2018

Remziye Gamze YUSUFLU

EK 6. Tez Jüri Onay Sayfası Örneği

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Remziye Gamze YUSUFLU'ya ait "Türk Kültüründe Sığın (Sığır) Törenleri ve Kurban Geleneği" adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr.
Mehmet AÇA

Doç. Dr.
Mehmet Ali YOLCU

Dr. Öğr. Üyesi
Handan KASIMOĞLU
(Danışman)

Tez No : 10188160
Tez Savunma Tarihi : 20.04.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

11.05./2018

KÜNYE

Tez Adı: Türk Kültüründe Sığın (Sığır) Törenleri ve Kurban Geleneği

Tez Yazarı: Remziye Gamze YUSUFLU

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Handan KASIMOĞLU

Tezin Yılı: 2018

Derece: Yüksek Lisans

Üniversite: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayfa Sayısı: 86

Konu: Türk Kültüründe Sığın (Sığır) Törenleri ve Kurban Geleneği

Dizin: İçindekiler

ÖZET

TÜRK KÜLTÜRÜNDE SIĞIN (SIĞIR) TÖRENLERİ VE KURBAN GELENEĞİ

Türklerde avcılık ve ardından gelen ziyafetlerle toylar da geleneklerin bir parçasıydı. Bu av törenleri, totem (ongun) devrinden beri yaşayan kutsal törenlerdir. Türkler, avladıkları hayvanlara kutsiyet yüklemişlerdir. Av öncesinde, sırasında ve sonrasındaki uygulamalarında bu inanışlar görülmektedir. Birçok Türk boyu, ataları olarak bildikleri bozkurdu, Türk çocuklarının anası olan (anne ağaç) kayın ağacını, geyiği vd. totemi olarak görmüştür.

Geyik, genellikle dişidir, doğurgandır, annedir. Bunun için birçok kavimde avlanması yasak olarak görülmektedir. Değişik türleri, renkleri bulunmakta; bulunduğu yerlere göre de isimlerinde farklılıklar gözlenmektedir. Avlaktaki ile kışlaktaki geyiğin değişiklik gösterdiğine sıkça rastlıyoruz. Türklerin avladıkları ve kutsal saydıkları hayvanlara verdikleri isimler bölgelere ve dönemlere göre değişiklikler göstermektedir. Dildeki farklılıklar isimlendirmede de kendini göstermiştir. Örneğin Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "sığır" kelimesi, "büyükbaş hayvan" olarak anlamlandırılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "Sığın: Alageyik" olarak anlamlandırılıyor olsa da çeşitli Türk boylarında ve değişik kaynaklarda geyik, farklı isimlerle anılmaktadır. Bu çalışmada, Türk yazı dillerindeki sığın ve geyik kelimelerinin karşılıklarını da araştıracağız.

Bu çalışmada; Türk kültüründe av, avcılık ve sığın (sığır) törenlerinin yapılışı ile bu törenin adının "sığın" mı yoksa "sığır" mı olduğu üzerinde durulmuştur. Sığın ve sığır ifadelerinin Türk topluluklarındaki bölge ve lehçe farklılıkları ele alınmıştır. Bu farklılıklar, geçmişten günümüze değişik zamanlar ve inançlara bağlı uygulanan ritüellerle sınırlandırılmıştır.

Birinci bölümde Türk topluluklarında geyiğe verilen isimler üzerinde durulmuş, sığın, sığır ve diğer ifadelerin farklılığı ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise Türk kültüründe av ve avcılık ele alınmıştır. Öncelikle süre avları, av öncesi ve sonrasında uygulanan ritüellerle ilgili bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde günümüze kadar uzanan geyik inanışları üzerinde durulmuş, Türk mitolojisinde, destanlarda ve efsanelerdeki geyik motifi incelenmiştir. Taşlarda ve kazılarda bulunan bulgular incelenerek değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde sığın (sığır) törenleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Kurban törenleri ayinleri ele alınmış, halk biliminin araştırma ve inceleme yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

Araştırma ile ulaştığımız sonuçlar, çalışmamızın sonuç kısmında ortaya konmuştur. Sonuç kısmının ardından çalışmada kullanılan yazılı kaynakların künyelerini içeren “Kaynakça”ya yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sığın, sığın, sagır, sığın, geyik, yaban öküzü, yak, yargun, kiyik, avlak, sığır.

ABSTRACT

CATTLE (FALLOW DEER) CEREMONIES AND SACRIFICE TRADITION IN TURKISH CULTURE

Hunting, the feasts and gatherings that come after these huntings have been traditions of Turks. These hunting ceremonies have been sacred ceremonies living since totem ages. Turks have always ascribed holliness to these animals. Those beliefs can be seen before, during and after all these huntings. Many Turkish clans assumed gray wolves as their ancestors, beech tree (mother tree) as mother of Turkish children and many other things as totems such as deer etc.

Deer usually had a female meaning, accepted as mother and teemful. For many clans it was forbidden to hunt deers. It has different kinds, variety of colors and many other names depending on the region they live. Also the deer in hunting ground and winter quarters was considered to be different. Names given to these hunted and sacred animals by Turks also varied based on the regions and ages. Differences in the languages also caused differences in namings, too. For example cattle is accepted as bovine animal in Turkish Language Society dictionary. Deer is called as fallow deer in the same dictionary but it is named differently in various Turkish clans and sources. In this study, we will go through the meanings of words "deer" and "fallow deer".

This work will help us to understand how hunt, hunting and fallow deer (cattle) ceremonies were held in Turkish culture and will help us to find out if real name of these ceremonies were deer or cattle. Expression differences of regions and dialects in Turkish societies are covered, too. These differences have been limited to applied rituals from past to now dependent on different times and beliefs.

In first part, we discoursed the names given to deer in Turkish societies and we have been through the expression differences between deer, cattle and others. In second part, hunt and hunting have been covered in Turkish culture. Primarily, information about battues, pre-hunt and after hunt rituals were given. In third part, beliefs about deers until today are studied, deer figures in Turkish mythology, saga and myths are analyzed. Materials found on aged stones during digs are observed and evaluated. In the fourth part, information regarding fallow deer (cattle) ceremonies are given. Sacrifice Rituals, rites were covered, and they are evaluated by reasearch and observation methods of Folklore.

Results of our reasearch are presented in result section. After the result section, written sources used in this study are shared in Bibliography section.

Keywords: Deer, fallow deer, moose, cattle, aurochs, yak, hunting ground, sıgun, sagır, sığın, yargun, kiyik.

ÖNSÖZ

Öğretmenliğim sırasında ders kitaplarında gördüğüm ve uzun süre de öğrencilerime öğrettiğim “sığır törenleri” dikkatimi çekmişti. Yapılan süre avları sonucunda, hakanın ve yiğit savaşçıların yakalamayı başardıkları sığırın, törenlerle yemek olarak sunulması ilgi çekiciydi. Çünkü sığır, hızlı koşabilen, süre avı yapılabilecek türden bir hayvan değildi. Gerek cüsse olarak gerekse hareket kabiliyeti olarak bu durum pek mantıklı gelmiyordu. Sürek avı yapılabilmesi için daha atik, zor yakalanabilen bir hayvan olması gerektiğini, anlamlandırılmasında da önceden gelen bir yanlışlık olduğunu düşündüm.

Kaya resimleri, kurban taşları, sunaklar bu düşüncelerimi doğruluyordu. Bu konuyu tez konusu olarak belirlemeyi ve bilimsel anlamda incelemeyi uygun gördüm. Konuyu, Türk topluluklarında genel yönleriyle ele almak gerekiyordu.

Bu çalışmada; Türk kültüründe av, avcılık ve sığın (sığır) törenlerinin yapılışı ile bu törenin adının “sığın” mı yoksa “sığır” mı olduğu üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Türk topluluklarında geyiğe verilen isimler üzerinde durulmuş, sığın, sığır ve diğer ifadelerin farklılığı ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise Türk kültüründe av ve avcılık ele alınmıştır. Öncelikle süre avları, av öncesi ve sonrasında uygulanan ritüellerle ilgili bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde günümüze kadar uzanan geyik inanışları üzerinde durulmuş, Türk mitolojisinde, destanlarda ve efsanelerdeki geyik motifi incelenmiştir. Taşlarda ve kazılarda bulunan bulgular incelenerek değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde sığın (sığır) törenleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Kurban törenleri ayinleri ele alınmış, halk biliminin araştırma ve inceleme yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

Araştırma ile ulaştığımız sonuçlar, çalışmamızın sonuç kısmında ortaya konmuştur. Sonuç kısmının ardından çalışmada kullanılan yazılı kaynakların künyelerini içeren “Kaynakça”ya yer verilmiştir.

Yüksek lisans öğrenimime başlamamdan itibaren desteğini hep hissettiğim değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Bekir Sami Özsoy’a, emekli olan ilk danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hamdi Güleç’e, etimoloji konularında kendisine sürekli danıştığım hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Levent Yener ile değerli eşi dostum Demet Yener’e, danışmanlığımı kabul ederek, bana güç ve destek veren Dr. Öğr. Üyesi Handan Kasımoğlu’na,engin bilgisi ve doğru yönlendirmeleriyle çalışmamda emeği geçen Prof. Dr. Mehmet Aça ve Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu’ya, benden dostluklarını esirgemeyen Gülen Karabulut ve Ozan Bingöl’e, bu

süre zarfında evdeki kitap dağınıklığıma katlanan biricik kızım Aydan Kaya'ya sonsuz teŖekkür ederim.

Hasta olmasına rağmen yardımlarını esirgemeyen, bana gösterdiği kaynaklarla yoluma ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Kemal Yüce ile bana çocukluğumdan itibaren okuma sevgisini aşıl原因an, her gün birlikte kitap okuyup, sayfa çevirdiğim canım annem Rukiye Aygün'ü rahmetle anıyorum.

Çanakkale, 2018

R. Gamze YUSUFLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM : TÜRK KAVİMLERİNDE GEYİĞE VERİLEN İSİMLER	2
1. 1. Türkiye Türkçesinde Sığır, Sığın ve Geyik Kavramları	2
1. 2. Sığın, Sığır, Geyik ve Bulan Sözcüklerinin Türk Dili Yedigârları ile Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları	2
İKİNCİ BÖLÜM : TÜRK KÜLTÜRÜNDE AV VE AVCILIK	16
2. 1. Av Öncesinde Yapılan Törenler.....	20
2. 2. Av Sırası ve Sonrasında Yapılan Törenler	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : TÜRKLERDE GEYİK İNANIŞLARI	25
3. 1. Türk Mitolojisinde Geyik	26
3. 2. Türk Destanlarında ve Efsanelerinde Geyik Motifi	30
3. 3. Türklerde Geyiğin Kutsallığı	36
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : TÜRK KÜLTÜRÜNDE KURBAN	47
4. 1. Türk Kültüründe Kurban Ritüelleri	49
4. 2. Türk Kültüründe Sığır (Sığın) Törenleri	54
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	58
EKLER	62
ÖZGEÇMİŞ	71

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1:Rusya- Altay Calamantaş' ta Bulunan Geyik Çizimli Taşlar.....	6
Resim 2:Rusya- Altay Bölgesi Calamantaş' taki Geyik Avı Çizimleri.....	10
Resim 3:Rusya- Lena Kaya Resimlerinde Geyik Çizimi.....	11
Resim 4:Sibirya- Irkutsk, Lena Kaya Resimleri.....	13
Resim 5:Tonyukuk Kitabesi.....	17
Resim 6:Saymalıtaş' Taki Türk İzlerinde Toplu Geyik Avı Çizimleri.....	18
Resim 7:Mezarlardaki Geyik Taşlar'da Yan Çizilmiş Uçan Geyikler.....	19
Resim 8:Taştaki Türkler'in Geyik Avı Sahneleri.....	20
Resim 9:Şaman Davulu.....	23
Resim 10:Taşlardaki Av Çizimleri.....	24
Resim 11:Issık Kurgan'ından Çıkarılan Altın Geyik.....	26
Resim 12:Kurgandan Çıkarılan Göğge Uçan Geyik.....	27
Resim 13:Urfa- Harran Şuayp Şehri köyü'nde bulunan Kaya çizimleri (Geyik sırtında giden şaman).....	28
Resim 14: Güney Sibirya ve Moğolistan'daki Geyik Taşlar.....	37
Resim 15:Moğolistan- Arhangay'daki Şatırçulu Türk Mezarlığı ve Geyikli Taşlar.....	38
Resim 16: Moğolistan Sayan Dağları'nda Yaşayan Dukhalar ve Ren Geyikleri.....	39
Resim 17:Moğolistan Sayan Dağları'nda Taygalarda Yaşayan Dukhalar ve Kutsal Ren Geyikler.....	40
Resim 18:Moğolistan Sayan Dağları'nda Taygalarda Yaşayan Dukhalar ve Kutsal Ren Geyikler.....	40

KISALTMALAR

A.b.	Aynı bildiri
A.e.	Aynı eser
a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.t.	Aynı tez
Bkz.	Bakınız
bs.	Basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
diğ.	Diğerleri
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
Nu.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
Y.	Yıl
M.Ö.	Milâttan Önce
esk.	Eski
Türk.	Türkçe
TDK. LHC.	Türk Dil Kurumu Lehçeler Kitabı
CC	Codex Comanicus
İrk B	İrk Bitig
Kâş	Kitâbu Dîvânü Lugâti't- Türk (Tıpkı Basım)

KB	Kutadgu Bilig
Alt.	Altay Türkçesi
Azr.	Azerbaycan Türkçesi
Başk.	Başkurt Türkçesi
Çağ.	Çağatay Türkçesi
Çuv.	Çuvaşça
E.A.T.	Eski Anadolu Türkçesi
Hak.	Hakaniye Türkçesi
Har.	Harezmi Türkçesi
Hks.	Hakas Türkçesi
Kıp.	Kıpçak Türkçesi
Kır.	Kırgız Türkçesi
K. Klp.	Kara Kalpak Türkçesi
Krç.- Blk	Karaçay- Balkar Türkçesi
Krm.	Kırım Türkçesi
Kzk.	Kazak Türkçesi
Nog.	Nogay Türkçesi
Özb.	Özbek Türkçesi
Sal.	Salar Türkçesi
S. Uyg.	Sarı Uygur Türkçesi
Şor.	Şor Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
Tkm.	Türkmen Türkçesi
Tuv.	Tuva Türkçesi
Y. Uyg.	Yeni Uygur Türkçesi
Rab	Kıyasü'l Enbiya
Tuh	Ettuhfet- üz- zekiyye Fil-lûgati't Türkiyye
TTS	Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü
T- G	Tonyukuk Kitabesi (Güney Cephesi)
Seng	Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi
	Xan
Krç.- Mlk.	Karaçay- Malkar Türkçesi

GİRİŞ

İnsanlık varolduğundan beri toplumlar; beslenme, örtünme, tarımsal hayat ve genel ekonomilerini belirlemek için hayvanlara ve avcılığa ihtiyaç duymuşlardır. Daha sonraları ise savaş hazırlığı ve askeri eğitim amaçlı olarak da devam etmiştir.

Tarih boyunca ileri seviyede medeniyetler kurabilen milletlerin edebiyatları olmuştur. Türk Milleti de uzun bir geçmişe sahiptir. Birçok topluluğu etkileyen medeniyeti ve edebiyatı vardır. Edebiyatımız temelde halk inancına ve yaşayışına dayanmaktadır. Ancak, bunu bir başlık altında incelemek mümkün değildir. Bunun için kollara ayırarak incelenmelidir.

Çalışmamızın konusu, Türk kültüründe yer, zaman, inanç ve topluluklara göre farklılıklar gösteren av ve avcılık ritüellerinin, dini törenlerin etrafında teşekkül eden folklorik unsurların tespit edilmesi, bunların halk bilimi ve halk edebiyatı yönünden bilimsel metotlarla incelenmesidir. Türk kültüründe av ve avcılık ritüelleri, sığın (sığır) törenleri adı verilen kurban törenlerinin etrafında oluşan folklorik unsurların tespit edilip değerlendirilmesindeki amacımız, günümüzde sığır törenleri adı kullanılan sığın törenlerinin öğrencilerin zihninde farklı bir hayvanla ilgili çağrışım yaptığının ortaya konulmasıdır. Ayrıca sığın Türk kültüründeki kutsiyeti, avlanması, kurban ritüelleri ve inançlarının belirlenmesinde önemli bir işlev görecektir. Bu çalışmayla, günümüze kadar uzanan av ve kurban geleneğinin inanç ve folklorik unsurlarının tespiti, değerlendirilmesi yoluyla bu kültürün korunması ve doğru aktarılmasını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmamızda incelediğimiz sığın (sığır) törenleri ve kurban geleneği tespitleri yazılı ve elektronik kültür ortamını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Yazılı kültür ortamındaki metinler, eserler, görseller geçmişten günümüze telif edilmiş eserlerden elde edilmiştir. Elektronik kültür ortamındaki metinler de taranmış ve çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bu gelenekler topluluklara ve lehçelere göre incelenmiş, günümüzdeki uygulamaları ve farklılıklar ele alınarak mukayeseli olarak ortaya konmuştur.

Çalışmamızda kaynak tespiti için matbu eserler taranmış, “Belgesel Kaynak Derlemesi” esas alınarak; geçmiş asırlardan günümüze kadar ulaşan ve halen sürdürülen uygulama ve gelenekler tespit edilmiştir. Halk inançlarına bağlı olarak icra edilen ritüellerin derlenmesinde tarama yöntemi kullanılmış hem yazılı hem de elektronik kültür ortamı taranmış ve halk bilimsel yöntemlerle değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KAVİMLERİNDE GEYİĞE VERİLEN İSİMLER

Türk yazı dillerinde sığır, sığın ve geyik kavramları farklılıklar göstermektedir. Türk boylarında ve değişik kaynaklarda geyik, farklı isimlerle anılmaktadır. Çalışmanın bu kısmında, sığın ve geyik kelimelerini Türk dili yadigârları ile Çağdaş Türk yazı dillerindeki kullanışlarını araştıracağız. Söz konusu kelimelerin Türk dili yadigârları ile Çağdaş Türk yazı dillerindeki kullanımlarını araştırmaya geçmeden önce Türkler arasında geyiğin birkaç çeşidine rastlandığını da belirtmeliyiz: Ak geyik, alageyik, deniz ruhu olan geyik, yer ruhu olan geyik, konuşan geyik, kışlak ve yaylak geyiği, kutsal geyik, boz geyik vs. Bunların her birinin farklı isimlendirildiği görülmektedir.

1. 1. Türkiye Türkçesinde Sığır, Sığın ve Geyik Kavramları

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünde sığın alageyik; geyik ise geyikgillerden, erkeklerin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan olarak tanımlanmaktadır. Sığır ise geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı olarak yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 1974: 705). Meydan Larousse, sığır kelimesinin eski Türkçe sığırdan geldiğini belirterek, Türkçe Sözlük'le aynı açıklamayı yapmaktadır. Geyiği ise, “geviş getiren memeli hayvan, başında kemikten, uzun, silindimsi ve dallı boynuzlar bulunur. Bunlar her yıl düşer yenisi gelir” (Meydan Larousse, 1971: 255) diye açıklamaktadır. Bu açıklamalara bakıldığında sığırın büyükbaş evcil hayvan, geyiğin ise geviş getiren memeli hayvan olduğu ifade edilmekle birlikte, evcil ifadesi görülmemektedir.

1.2. Sığın, Sığır, Geyik ve Bulan Sözcüklerinin Türk Dili Yadigârları ile Çağdaş Türk Lehçelerindeki Kullanımları

Çağdaş Türk lehçelerinde sığın, geyik, sığır, öküz vb. kavramlar farklı hayvanlara karşılık gelmektedir. Sürek avına çıktıkları, adak yaptıkları, kutsal saydıkları, beslenmek için yakaladıkları, besledikleri, ekonomik durumları için yararlandıkları hayvanların hepsi farklı olup, dolayısıyla isimleri de farklıdır. Burada konumuz sürek avları sonunda yapılan “sığır töreni” ifadesinin, aslında “sığın töreni” olması ile ilgilidir. Bunun için öncelikle Türk lehçeleri, şiveleri açısından geyik, sığır, sığın kelimelerini ele alarak, karşılıklarını belirlemeliyiz.

Alt	sıgın (Naskali ve Duranlı, 1999: 153).
Şor	sun (Tannagaşeva ve Akalın, 1995: 92).
TT	sıgın (Türkçe Sözlük, 1974: 705).
Az.	Keyik (Türk Dil Kurumu, 5 Mart 2017).
Başk.	bolan (Türk Dil Kurumu, 5 Mart 2017).
Kzk.	buğı, bulan (Türk Dil Kurumu, 5 Mart 2017).
Kırg.	bugu, kiyik (Yudahin, 1998/ I: 141; Yudahin, 1998/ II: 475).
Kazan-Tat.	Bolan, kiyik (Öner, 2009: 63, 216) (“kiyik”, yaban hayvanı, yırtıcı hayvan anlamındadır).
Tkm.	Sügun (Türk Dil Kurumu, 5 Mart 2017).
Uyg.	Buğa (geyik), kiyik (geyik) (Necip, 2008: 52, 201).
Krç-Mlk.	Kiyik (geyik), sıyır (sığır, inek) (Tavkul, 2000: 266, 345).
Kuman	Keyik (vahşi, yabani hayvan) (Grönbech, 1992: 98).
Teleüt	Kiyik (yabani hayvan, geyik), sıgın (kızıl geyik, Sibirya geyiği). (Ryumina-Sırkaşeva, vd., 2000: 59, 97).
Sahaca (Yakutça)	Taba (geyik), max (inek), maxsüöhü (sığır) (Vasiliev, 1995: 97, 129).
Kumuk	Giyik (geyik), maral (alageyik, kızıl geyik, Sibirya geyiği), qubagiyik (geyik), sıyır (inek) (Pekacar, 2011: 138, 194, 269, 295).
Çuvaş	Maral, pılan (bir cins kızıl geyik) (Bayram, 2007: 178).
Tuv.	Sın: Geyik, maral (Arıkoğlu ve Kuular, 2003: 89).
Özb.	Sigir, (sığır, inek), kiyik (geyik) (Yaman ve Mahmud, 1998: 204).
Y.Uyg.	Buga (geyik), maral (maral) (Necip, 2008: 51).
Hak.	Kiik, sın (Naskali, vd., 2005: 242, 423) (Hakasçada “sığır” kelimesi, mitolojik dev, tek gözlü dev, Tepegöz anlamlarına gelmektedir).
E. Uyg.	Sıgun (erkek geyik) (Caferoğlu, 2011: 202).

Kıpçak T. Sığın (geyik, yaban öküzü, sıyın), sıyın (yaban öküzü, geyik, sığın), sığır (sığır, sır, sıyır, sığır), sıyır (inek), kiyik, keyik (geyik, ceylan, vahşi hayvan, av hayvanı, küyüz) (Toparlı, vd., 2007: 234).

Çağdaş Türk lehçelerinin sözlüklerini incelediğimizde Altay, Şor, Tuva, Hakas lehçelerinde, Türkiye Türkçesinde, Türkmencede, Teleüt ağzında sığın geyik türü olarak belirtildiği görülmektedir. Bunun yanında Tarihi Kıpçak Türkçesinde sığın için “sığın”, sığır için “sığır”, inek için de “sıyır” ifadeleri kullanılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken şey, geyik ve yaban öküzü (yak) için aynı kelimenin kullanıldığıdır. Karaçay-Malkar, Kumuk ve Özbek Türkçelerinde ise sıyır ve sigir ifadeleriyle inek ve sığır anlatılmaktadır. Altaycada sığın ve geyik ayrı ayrı belirtilerek çeşitlendirilirken, Yakutçada da geyik ve sığır/ inek ayrılmaktadır.

Tek boynuz avının uzun uzadıya anlatıldığı Oğuzname’de ise, Bang ve Rahmeti’nin düşünmüş oldukları gibi, tümü tek bir sözcüğe gönderme yapmayan kat, kaat, kayt, kayat, kiyind, kyt biçiminde bir dizi sözcük kullanılmaktadır. Metinde bu dilden gelen birçok sözcük olduğu için Sanskritçeden gelen khadga=gergedan olmalıdır, ama öte yandan da Klaproth’un Çince-Uygurca sözlüğünden alınan kat’ı ve kiyik= geyik, av hayvanı sözcüğünün bir kısaltması olan kik’a dikkate alınmalıdır.

Altaylılar gergedanı komşularının öyküleri aracılığıyla tanımış olabilir, ama bu hayvan bazı yazarların düşündüğü gibi ortaçağda, Orta Asya ve Sibirya’da yaşamış da olabilir. Dolayısıyla kanatlı tekboynuz efsanesinin başlangıcında, en azından Orta Asya’da, buna karşılık gelen gerçek bir hayvan yaşamış olmalıdır. Bununla birlikte belli öykülerde hızla değiştirilmiş ve batıda tanıdığımız ince, uzun ve hafif biçimini almıştır. Turfan’da bulunan Türkçe bir metinde birisinin, isminin, “av hayvanı kanatlı tekboynuzun boynuzu gibi yüksek” (kalan keyik) olmasını istediği yazılıdır. Herhalde burada kastedilen gergedanın boynuzu değildir (Roux, 2005: 349).

G. Clauson'un sözlüğünde ise kavramlar lehçelere göre ayrı ayrı ele alınmakla birlikte, genelde keyik, kiyik, geyik kelimeleri üzerinde durulmaktadır. Bunların açıklamalarında vahşi, yabani, evcilleşmemiş hayvan, genç, güçlü insan açıklamaları görülmektedir. Bazı lehçelerde vahşi geyik, evcilleşmemiş geyik ifadeleri kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde domuz hariç, çift tırnaklı yaban hayvanları anlamına gelmektedir. Çuvaşçada ise yaban hayvanı ile birlikte kuş anlamında da görülmektedir. Osmanlı Türkçesinde geyik olarak ifade edilmektedir (Clauson, 1972: 34, 120, 183, 277, 312, 755, 811, 814, 815, 981).

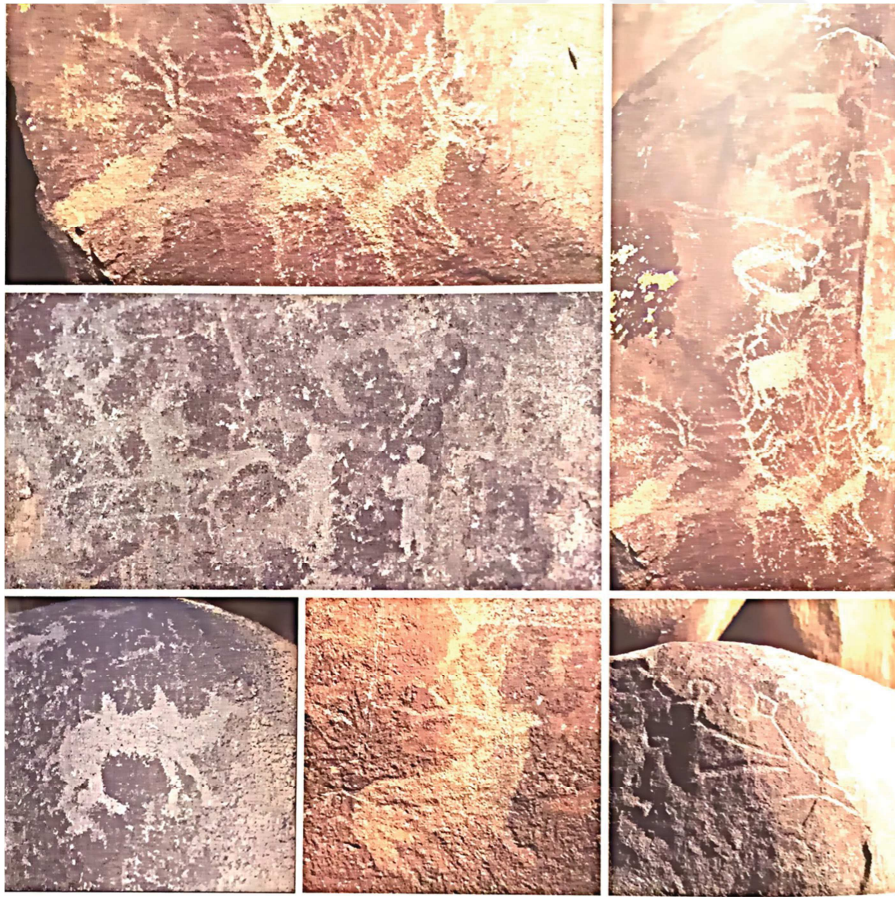
E.G. Naskali'de de benzer açıklamalar görülmektedir:

Geyik Eski Türkçeden beri keyik veya kiyik şeklinde dilimizde bulunan bir kelimedir. Ancak kelime Eski Türkçede, Türkiye Türkçesindeki anlamından farklı olarak 'yaban hayvanı' karşılığında kullanılmaktadır. Türkçenin yaşayan şive ve lehçelerinin bir kısmında da kelimenin 'yaban hayvanı' anlamını koruduğu görülmektedir: Kır. Kiyik '(domuz hariç) çift tırnaklı bütün yaban hayvanları', Alt. Kiyik 'yaban hayvanı', Hks. Kiik 'yaban hayvanı', Çuv. Kayâk 'yaban hayvanı'. Kelime bazı çağdaş şivelerde 'yabani' manasına da gelmektedir: Krm. Kiyik 'yabani', Krç.-Blk. Kiyik 'yabani, vahşi', kiyik adam 'yabani adam', Nog. Kiyik 'yabani', Kır. kiyik 'yabani, kişi kiyik 'yabani insan'. Çağdaş şivelerdeki bu anlam da yeni olmayıp kelimenin tarihî şivelerdeki anlamlarının hâlâ devam ettiğinin işaretidir. Nitekim Mahmûd Kâşgarî, yabani olan her şeye keyik adının verildiğini belirtmektedir. Geyik kelimesi çağdaş şive ve lehçelerde Türkiye Türkçesine benzer şekilde 'geyik, karaca, ceylan, yaban keçisi' gibi anlamlara da gelmektedir: Azr. keyik 'geyik', Tkm. Keyik 'ceylan, karaca', Özb. Kiyik 'geyik, karaca', Y.Uyg. kiyik 'geyik', Sal. kiyih 'yaban keçisi', Krm. Kiyik 'yaban keçisi', K.Klp. kiyik 'yaban keçisi', Kzk. kiyik 'ceylan', Şor. Kiyik 'geyik, karaca'. Bütün bu anlamlardan farklı olarak sadece Çuvaşçada kayâk kelimesini 'yaban hayvanı' yanında bir de 'kuş' anlamıyla görmekteyiz (Naskali ve Oytun, 2008: 80).

Naskali, geyik ve sığın ayrı ayrı ele alarak incelemiştir. Naskali'nin aşağıdaki ifadeleri, sığır ve sığın arasındaki farkı anlayabilmemiz açısından yardımcı olmaktadır:

Türkiye Türkçesindeki 'geyik' kavramı çağdaş şive ve lehçelerde farklı farklı kelimelerle karşılanmaktadır. Mesela, Eski Türkçede 'erkek geyik' anlamına gelen sığun (IrkB 60) kelimesi, tarihî şivelerin tamamında değişik yazılışlarla ve birbirine yakın anlamlarla bulunmaktadır: Hak. Sığun 'geyik' (KB79), Har. Sığun 'geyik' (Rab 227b/ 12),

Kıp. sığın ‘yaban sığırı’ (Tuh 7b/7, Hayyân 90), E.A.T. sığın ‘geyik’ (TTS 5: 3405), Çağ. Suygun ‘geyik’ (Seng 249b/ 1). Söz konusu kelime çağdaş şivelerin bazılarında da ‘geyik’ manasına gelmektedir: Azr. Sığın ‘geyik’, Tkm. su: gun ‘geyik’, S.Uyg. sugun ‘geyik’, Alt. sığın ‘geyik’, Hks. Sın ‘geyik’, Şor. Sın ‘erkek geyik’, Tuv. Sın ‘geyik, maral’. Eski Türkçede ‘av’ anlamına gelen aň~eň kelimesinin de Altay Türkçesinde aň şeklinde ‘av, yaban hayvanı’ yanında, ‘geyik, karaca’ manalarında kullanıldığı görülmektedir. Kâşgarî’de ‘Kıpçak ülkesinde avlanılan, küp gibi içi oyuk ve yukarı kalkık boynuzu olan iri yarı yaban hayvanı’ (Kâş 208/ 10), Kıpçak sözlüklerinde ‘yaban eşeği’ (Tuh 39a/7, Hayyân 35) manalarıyla geçen bulan kelimesi bazı çağdaş şivelerde ‘geyik’ anlamında kullanılmaktadır: Krç.-Blk. bulan ‘ala geyik’, Tat. bolan ‘erkek geyik’, Başk. bolan ‘erkek geyik’, Kzk. bulan ‘geyik’, Tuv. bulan ‘geyik’, Çuv. Pâlan ‘geyik’. Yine, Moğolcada ‘erkek geyik’ (Lessing 1995, 131a) demek olan bugu kelimesi bazı şivelerde değişik telaffuz ve yazılışlarla ‘geyik’ anlamına gelmektedir: Özb. Buğu ‘geyik’, Y.Uyg. buğa ‘geyik’, Krç.-Blk. Buv ‘erkek geyik’, Nog. bugı ‘geyik’, Kzk. bugı ‘geyik’, Kır. bugu ‘erkek geyik’ (Naskali ve Oytun, 2008: 76).

Resim 1 :Rusya- Altay Calamantaş' ta Bulunan Geyik Çizimli Taşlar

Servet Somuncuoğlu'nun Rusya- Altay bölgesi Calamantaş'ta çekmiş olduğu resimlerde taşlara geyik resimlerinin çizilmiş olduğu görülmektedir. Bu bölgede ellerinde oklarla avcılar ve av sahnelerinin yer aldığı taşlarda da avlanan hayvanın sığır değil, geyik (sığın) olduğu açık bir şekilde ortaya konmaktadır (Somuncuoğlu: 2010: 196).

Tonyukuk kitabesinin güney cephesinde; “K.y.k yiyü t.b.şg.n y.yü ol.rur .rt.m.z” ifadesinde kiyik yaban hayvanı, av hayvanı olarak kullanılmaktadır. “Yaban hayvanı yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk” denilmektedir. Bu, geyik kelimesinin geçtiği en eski ifadedir.

Türk Edebiyatı'nın önemli eserlerinden Irk Bitig'i incelediğimizde; “kiyik” kelimesinin yedi kere geçtiği ve yaban hayvanı, yabani, güçlü ve geyik anlamlarında kullanıldığı görülmektedir:

“15. Irk

üze: tum.n: turdı: .sra: toz: turdı: kus:

oqı: uça: aztı: kiyik: oqlı: yügürü:

aztı: kisi: oqlı: yoriyu: aztı: y.nga:

t.ngri: kutınta: üçünç: yıltı: kop: .s.n

tük.l: körüsm.s: kop: ögir.r: s.binür: tir:

.nça: bilinql.r.:dgü: ol:

Yukarıdan sis bastırdı, aşağıdan toz kalktı. Kuş yavrusu uçup yolunu yitirdi. Geyik yavrusu koşup yolunu yitirdi, insanoğlu yürüyüp yolunu yitirdi. Yine Tanrı lütfu ile üçüncü yılda sağ salim görüşmüşler. Hepsi (de) sevinirler der. Böylece biliniz: iyidir

31. Irk

b.rs: kiyik: .ngke: m.ngke: barmış: .ngin: m.ngin:

bolmis: bulup.n: uyasınq.ru: ögire: s.binü:

k.lir: tir: .nça: bilinq: .dgü: ol:

Kaplan geyik avlanmaya gitmiş. Avını bulmuş. (Avını) bulup yuvasına neşe ve sevinç içinde geliyor” der. Böyle bilin: iyidir.

45. Irk

kiyik: oqlı: m.n: .tsuz: subsuz: k.ltı:

uyın: n.lük: yorıyın: tir: .nça: bilinql.r:

y.b.z: ol:

“Geyik yavrusuyum. Otsuz ve susuz nasıl yapabilirim? Nasıl hayatta kalırım” der.
Böylece biliniz: kötüdür

49. Irk

b.rs: kiyik:.nql.yü: m.nql.yü:b.rm.s: ortu:

yirde: .mq.ka: sookismis: .sri: .mqa: y.l.m:

k.yaka: ünüp: b.rmis: ölümte: ozmis:

ölümte: uzup.n: ögire: s.binü: yorıyur:

tir: .nça: bilinql: .dgü: ol:

“Kaplan avlanmaya gitmiş. Orta yerde bir yaban keçisine rastlamış. Benekli yaban keçisi gidip yalçın bir kayaya çıkmış, ölümden kurtulmuş. Ölümden kurtulup sevinç ve neşe içinde yürüyüp gidiyor” der. Böylece biliniz: iyidir.

60. Irk

tookuz: .rlı: sıqun: kiyik: m.n: b.diz: tiz:

üze: ünüp.n: mönqreyür: m.n: üze: t.nqri:

.sidi: .sra: kisi: bitli: .nt.q: küçlög: m.n: tir: .nça: bilinql.r: .dgü: ol:

“Dokuz çatallı erkek geyiğim. Yüksek dizlerimin üstüne çıkararak böğürürüm. Yukarıda Tañrı işitmiştir, aşağıda kişiöglü bilmiştir. Onca güçlüyüm” der. Böylece biliniz: iyidir.

62. Irk

y.rqun: kiyik: m.n: y.yl.q: t.q.ma: .q.p.n:

y.yl.yur: turur: m.n: m.nqilig: m.n: tir:

.nça: bilinql.r: .dgü:ol:

“Yargun geyiğim. Yazlık dağıma çıkararak yazı geçiriyorum. Mutluyum” der. Böylece biliniz: iyidir

63. Irk

k.nlık: süsi: .bka: ünmiş: s.qır: içre: .lik:

kiyik: kirmis: k.n: .l.gin: tutmis: k.ra:

k.m.q: süsi: ögir.r: tir: .nça: bilinql.r: .dgü:ol:

Hanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine bir erkek karaca girmiş. Han, eliyle tutmuş. Bütün sıradan askerleri seviniyor” der. Böyle biliniz: iyidir” (Çev. Uluç vd.,2016: 31, 51, 65, 69, 80, 82, 83).

15. ve 45. Irk'ta geyik yavrusu anlamında kullanılmaktadır. 31. ve 49. Irk'ta “ bars kiyik” (vahşi kaplan, vahşi pars) tamlamasıyla vahşi anlamına tekabül etmektedir. 60. Irk'ta “tokuz arlı sıqun kiyik” derken dokuz çengelli (boynuzlu) erkek geyik anlatılmak istenmektedir. 62. ve 63. Irk'ta “yargun kiyik, elik kiyik” tamlamaları kullanılarak geyik çeşitleri, karaca belirtilmektedir. Avlakta bulunan geyikle, yazlık dağma çıkan geyik farklılık göstermektedir.

Sözcükleri incelediğimizde biri için “sıgun kiyik” ifadesi kullanılırken, diğeri “yargun kiyik” olarak anlatılmaktadır. Bunlara baktığımızda “kiyik” kelimesi geyik olarak da kullanılsa; vahşi, yaban hayvanı, av hayvanı olarak evcil olmayanları anlattığı görülmektedir.

arlı - çengel, çengelli

tokuz arlı sıqun keyik men

bars - kaplan, leopar

bars kiyik, bars men, bars yıl

kiyik - vahşi hayvan, av hayvanı

bars kiyik,elik kiyik, sıqun kiyik, yargun kiyik, kiyik oqlı

oq(u)l - evlat, bala

kiyik oq.l

sıqun - sığın, erkek ceylan, maral

sıqun kiyik men

tokuz - dokuz

tokuz arlı sıqun kiyik men,

yarqun - maral çeşidi

yarqun kiyik men (Çev. Uluç vd.,2016: 92, 94, 101, 107, 110, 114).

Resim 2 :Rusya- Altay Bölgesi Calamantaş' taki Geyik Avı Çizimleri

Divânü Lugâti't-Türk'ü incelediğimizde geyik, sığır, öküz, manda, sığın sözcüklerinin farklı ifade edildiği görülmektedir. Keyik sözcüğü ise kullanıldığı yer ve aldığı eklere göre; geyik, yabani, yaban hayvanı, av anlamlarında kullanılmaktadır. “Keyik” sözcüğünün “geyik” anlamında kullanıldığı örnekler şunlardır:

“Bu keyik ol ıtığ tagka agıtgan” (bu geyik o köpeği daima dağa ağıdırır)

“Ok keyikten ötti” (ok geyiğe geçti)

“Keyik tuzakka ilindi” (geyik tuzağa yakalandı)

“Ol manğa keyik iltürdi” (o, bana geyiği tuzağa iliştirtti)

“Ol ıtığ keyikge üşgürdi” (o, köpeğini geyiğe kışkırttı)

“ıwık birbirge üdhleşti” (geyikler birbiri ardınca yürüdü)

“Ol manğa ıwık awlattı” (o, bana geyik avlattı)

“Ol keyikni üşikledi” (o, geyiği üşümüşken yakaladı)

“Awçı keyikni anğdıdı” (Avcı geyiğe hile etti; onu yakalamak için gizlenerek gözledi)

“Çagrı alıp arkun münü parkar yeter

Awlar keyik taygan ıdhıp tilkü tutar”

(Doğanı alıp, küheylana binerek dağ keçisine erişir; geyik avlar, tazıyı salıverip tilkiyi yakalar)

“Sukaklığ tağ” (geyiği çok olan dağ) (Çev. Atalay, 2006: I/ 155, 171, 206, 224, 228, 239, 265, 306, 311, 421, 498).

“Keyik tezdi” (geyik kaçtı, tezikti)

“Er keyik tutandı” (adam yalnız başına geyik tuttu)

“Keyik turagka sığındı” (geyik sığıncağa sığındı)

“İt keyik tuttu” (köpek geyik tuttu) (Çev. Atalay, 2006: II/ 8, 143, 152, 292)

“Köni barır keyikning közinde adhın başı yok” (düz giden geyiğin gözünden başka yarası yok)

“İt keyikni sürkiledi” (köpek geyiği kovaladı, köpek geyik izine düşerek yakalamak için kovaladı, sürdü) (Çev. Atalay, 2006: III/ 151, 353)

Resim 3: Rusya- Lena Kaya Resimlerinde Geyik Çizimi

“Geyik” anlamının dışında “yaban hayvanı” olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bu kullanımlarda da yine “keyik” sözcüğünün geçtiğini görüyoruz. Yaban hayvanı olarak kullanıldığı örnekler:

“Keyik keligi bolsa okta” (yaban hayvanı gelecek olsa ok at)

“Keyik awlaldı” (Yaban hayvanı avlandı)

“Keyik tutuldu” (yaban hayvanı tutuldu)

“İt keyikni tezitti” (köpek, yaban hayvanımı kaçırdı)

“Yigitleri ğışlatu

Yıgaç yemiş ırgatu

Kolan geyik awlatu

Bedhrem kılıp awnalım”

(Gençleri çalıştırarak, meyve toplatarak, kolan ve geyik avlatarak bayram yapıp avunalım) (Bir gezintiyi anlatarak diyor ki: Gençleri meyve toplamakta, ağaç silkmekte, yaban hayvanları avlamakta kullanalım; günlerce sevinç yaparak vakit geçirelim).

Bu örnekte “geyik” ve “kolan” ayrı ifade edilmekle birlikte, yaban hayvanı olarak da anlamlandırılmaktadır. Dikkat edilecek diğer husus, “keyik” yerine “geyik” sözcüğünün kullanılmasıdır. “Av” olarak kullanıldığı yerlerde de “keyik” diye ifade edilmektedir:

“Ol manğa keyik tütüşdi” (o, bana avı yakalamakta yardım etti)

“Ol okın urdı keyikni yıgaçka bodhudı” (o, okunu vurdu, attı, avı ağaca yapıştırdı).

Divânü Lugâti’t-Türk’te sığır, öküz, buzağı, boğa farklı sözcüklerle ifade edilerek, ayrım belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Öküz adhakı bolğınça buzağı başı bolsa yeg”. (öküz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir). Bu sav, “ başlı başına bulunmak, başkasına uyuntu olmaktan yeğdir” diyecek yerde kullanılır.

“Alın tüpü yaşardı

Urut? Otın yaşurdu

Kölniğ suwın küşerdi

Sıgır boka münğreşür”

(Dağların tepeleri yeşerdi, kuru ot yerine yeni ot çıktı; gölün suyu doldu; sığır, boğa böğrüşür)

“Ol anı sığırladı” (o, onu sığır saydı, sığıra nispet etti)

“Geyik” ve “ sığın”ın ayrı ayrı ifade edildiği de bu örnekte açıkça görülmektedir:

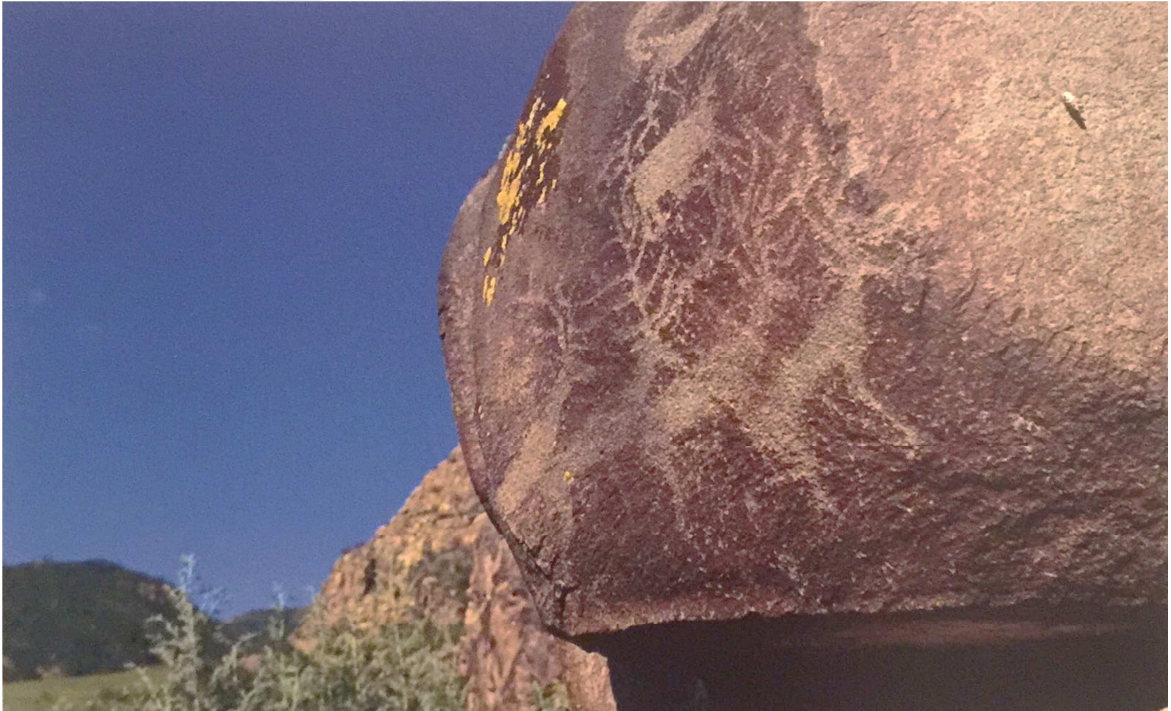
“Kolan tükel komıttı

Arkar sukak yumıttı

Yaylağ taba emıttı

Tızık turup segrişür”

(Bütün kolanlar çoştı, geyik, sığın toplandı, yaylaya doğru akıştı, sıra olup koştu)
(Baharı anlatarak diyor ki: Bahar, kolanı, geyiği, sığını çoşturarak bir araya topladı, bunlar yaylaya doğru akıştılar, sıra sıra olup sevinçlerinden zıpladılar).

Resim 4:Sibirya- Irkutsk, Lena Kaya Resimleri

Divânü Lugâti't-Türk'te dizini incelediğimizde geyiğin yaşadığı yerlere, rengine, cinsine göre farklı adlandırıldığı görülmektedir:

aghırak: Kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan erkek geyik; dağ keçisi tekesi

ıwık: Kırlarda, taşlı yerlerde yaşayan geyik

keyik: Geyik; yaban hayvanı; aslında yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar; yabani (vahşi)- evcil (ehli) karşıtı- ; av hayvanı ve av; maymun yapılı - insanlar için-

ögür- Koyun, geyik, bağirtlak kuşu, deve, cariyeye gibi şeylerin toplu bir halde bulunması, bunların sürüsü, bölük

sukak- Sığın, geyik; beyaz geyik.

sukaklığ: Geyikli, geyiği çok olan

teke: Teke; boynuzundan yay yapılan erkek geyik

Kurbanlar için; “ıdhuk” (kutlu ve mübarek olan; aslında sahibinin yaptığı bir adak için saklanarak yünü kırılmayan, sütü sağılmayan, yük vurulmayarak başıboş bırakılıp salıverilen her hayvana bu ad verilir) sözcüğü ve anlamı kullanılmaktadır.

Dizinde sığır, öküz, manda, dombay, davar, dağ keçisi tekesi ve sürgün avları için farklı sözcükler görülmektedir:

kutuz: Yaban sığırı

öd: Sığır, öküz

sığır: Hanların halk ile beraber yaptığı sürgün avı; sığır

suw sığır: Manda, dombay

sıgun: Yaban sığırı; dağ keçisi tekesi

tadhun: Tosun, iki yaşında olan sığır

tavar: Mal; davar

ud: Sığır, öküz

udh: Sığır, öküz. (Çev. Atalay, IV, 2006: 6, 222, 309, 452, 539, 595, 215, 390, 449, 512, 544, 513, 560, 586, 683).

Dedem Korkut'un Kitabı'na baktığımızda, terimler ve hayvanlar arasındaki çeşitlilik çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Sığır ifadesinin, hanın halk ile yaptığı bir av şekline de verildiği görülmektedir:

(...) geyik sözcüğü genel olarak av hayvanı anlamında kullanılmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime bölümünde *gitdükke yerün otlakların geyik bilür* diye söylenir.

(...) Kazan Bey av avlayalum, kuş kuşlayalum, sığın geyik yıkalum diyor.

Sığın, geyik türünün en büyük soyudur. Eti pek makbul olan bu av hayvanı adı geyikten ayrıdır, bu ayrılık sığın geyik diye belirtilir (Gökyay, 2006: 1164-1165).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AV VE AVCILIK

Geçmişimiz geleceğimize ışık tutar. Tarihimiz, kültürümüz bunun başında gelir. Türkler av ve savaştaki ustalıklarıyla nam salmışlardır. Av ve avlanma, Türk kültüründe çeşitli inanış ve ritüellerle çevrelenmiş bir varlık ve eylemdir. Av öncesi hazırlıkları, avlanma yöntemleri ve sonrası yapılan tören ve ziyafetler Türklerin avlanma geleneklerinde önemli bir yer tutar. Avcı ve yiyecek arayıp toplayan toplumdan yerleşik düzene geçen Türk milleti ava ve avlanmaya bağlı inanış ve geleneklerinden bazılarını günümüze kadar yaşatmıştır.

Eski Türk devlet ve topluluklarının yazılı kayıtlarını incelediğimizde av ve avcılık; savaşa hazırlık olarak yapılan bir spor oyunu, beslenme kaynağı ve ongun kabul edilen canlının farklı törenlerle öldürülmesi olarak görülmektedir. Ayrıca kaynaklara bakıldığında avlanan canlının; il ve bodunun başlıca geçim kaynağı olduğu, beslenme, giyim ve alışverişlerinin temelini oluşturduğunu görebiliriz.

Avlanma bilgi, beceri ve deneyimi gerektirir. Ayrıca av hayvanlarını tanımayı ve doğal dengeyi bozmadan avlanmaya dikkat etmeyi de gerektirir. Örneğin geyik avına çıkmak için önemli bilgiler gereklidir. Geyikler yaşlarına göre değişik isimler alırlar. Geyik avının; süreklilik avı, tuzaklama avı, bekleme avı gibi çeşitleri vardır. Sürekli avına çıkmak için uyulması gereken kurallar, belirli evreler ve zamanlar bulunmaktadır.

Avcılık, insanlık var olduğundan beri süregeldiğine göre, Türklerdeki avcılığı Türk tarihinin başlangıcından bugüne kadarki süreci ele alarak değerlendirme gerekir. Eski Türk yazıtlarındaki yazı ve resimler, Osmanlı arşivlerindeki fermanlar, minyatürler ve diğer belgeler, Türklerin avcılığıyla ilgili çok önemli bilgiler içermektedir.

Avcılığın, Orta Asya Türk toplumlarında yiğit, alp ve bagatur olma, erati alma ve erliğini ispatlamak şeklinde algılandığı anlaşılmaktadır.

Topluluk halinde çıkılacak avlarda uyulması gereken ritüeller vardır. Avı, ilk olarak kağan vurur. Ondan sonra avcılar devreye girer. Çünkü geyiğin canını alma işi sorumluluk ister. Avdan sonra kutlamalar, ziyafetler yapılır. Ortak yapılan her avın, kavim için mutluluk ve refah getireceğine inanılmıştır.

Eski Türklerde avcılık ve ok atmak küçük yaşta başlardı. Çocuklar yetişirken bunun eğitimini alırlardı. Yaşlarına göre okun boyu ve avladıkları hayvanlar değişirdi. Küçük yaşta sığınlar, kuşlar avlarken; büyüdükçe savaş aletleri de ona göre ağırlaşır ve avları değişirdi. Avlanmak, kendilerini ispat etmeleri için çok önemliydi. Avlanma bazı kurallar ve törenlerle yapıldığı gibi, zamanı da vardı. Her istenildiğinde yapılamazdı, o zaman cinayet olurdu. Çemberin oluşturulması, avın başlaması için belirli zamanlar şarttı. Üreme dönemlerinde kesinlikle avlanmak yasaktı.

Eski Türklerin ekonomik hayatlarını inceleyen Ziya Gökalp (1976), dört tür üretim ilişkisinin varlığından bahsetmektedir: Avcılıkla geçinenler, sürü sahibi olanlar, çiftçilik yapanlar ve sanatla uğraşanlar. Bunların içinde avcılıkla uğraşanların hayatlarından çok memnun oldukları görülmektedir. Çünkü her gün lezzetli av etleri yerler, avların postundan kalpaklar, çizmeler yaparlar, kürkleri giyerlerdi. Onlar, bu kürkleri satarak veya başka kavimlerle takas ederek ihtiyaçlarını karşılardı. Gökalp'ten öğrendiğimize göre babalar kızlarına kızdığı zaman, “seni sürü sahibi kocaya veririm. Orada süt sağar, koyun, keçi eti yersin” diye tehdit ederlermiş. Bu yüzden intihar eden kızların çok olduğu söylenmektedir.

Câmiü't-Tevârih'te de ormanlarda avcılık yaparak yaşayan “orman adamı” anlamına gelen “Uryankit” adında bir ilden bahsedilmektedir. Ebû'l Gâzî'nin Dokuz Oğuzlar'dan naklettiği hikâyeyi, Reşüdidin de aktarmaktadır. Türkler en çok sürgün avını severlerdi. Ravzatu's Safâ'da “cerge” adıyla tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır (Gökalp, 1976: 364).

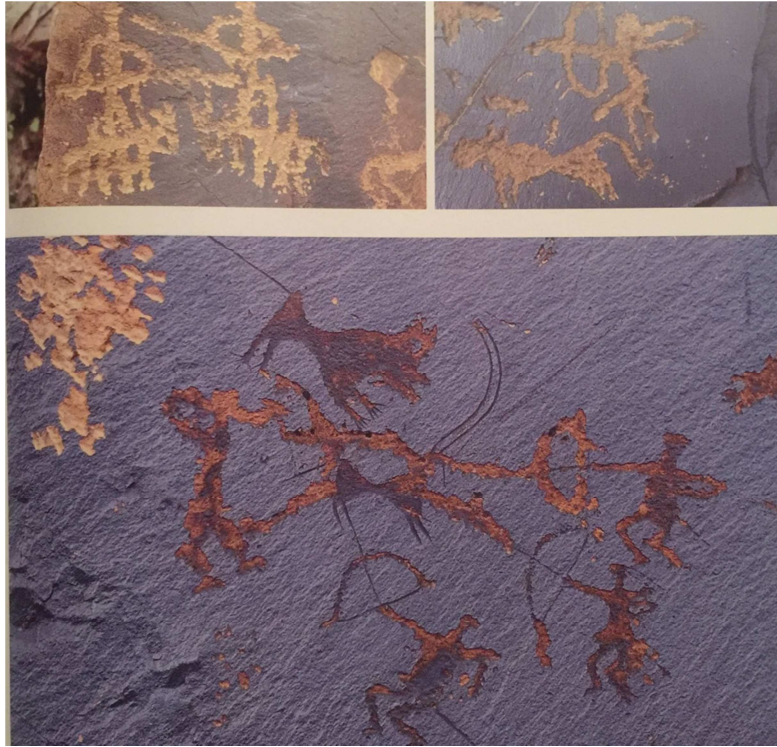

Resim 5 :Tonyukuk Kitabesi

Tonyukuk kitabesinde “K.y.k yiyü t.b.şg.n y.yü ol.rur .rt.m.z” (Yaban hayvanı yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk) denilmektedir. Bununla halkın refah içinde olduğu anlatılmaktadır. İbarede, yabancı hayvan avlayarak beslenme ihtiyaçlarının karşılandığını anlatılmaktadır. Etinden beslendikleri hayvanların derilerini de satmak suretiyle ekonomik yönden de refah içinde görünmektedirler. Göçebe toplulukların hayatında hayvancılık ve avcılık ilk sırada yer almaktadır. Eski avcılık geleneği Kazak ve Kırgız Türklerinde halen sürdürülmektedir.

Eski Türklerin ava verdiği önemi bayraklarında da görüyoruz. Ongun (söğün) kabul edilen hayvan; o topluluğun düzenini, inançlarını, yönetimini de belirlemektedir. Bayraklarda kurt başı, kartal ve diğer kuşların bulunması da bunu göstermektedir. Ongun sayılan hayvanın kanının akmaması ve avda ne kadar başarılı olduklarını, hünelerlerini göstermek için karacaları elleriyle de tuttıkları görülmektedir.

Türk topluluklarında ava verilen önem Dede Korkut Kitabı'nı incelediğimizde de görülmektedir. Nitekim şu cümle de bu durumu gözler önüne sermektedir: “Ünüm añlañ bigler sözüm diñleñ bigler, yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura bilümüz kurıdı, yoriyelim a begler, av avlayalum kuş kuşlayalum, şıgın geyik yıkalum, kayıdalum otağumuza düşelüm, yiyelim içelüm hoş kiçelüm.” (Özsoy, 2006: 81).

Resim 6 :Saymalıtaş' Taki Türk İzlerinde Toplu Geyik Avı Çizimleri

Eski Türklerde avın önemini mezar taşlarında da görüyoruz. Avlanan, kurban edilen hayvan kutsalsa, ongunsa; öldüklerinde ruhlarının onun sırtında gideceğine inanılmaktaydı. Dünyaya tekrar dönüş de bu hayvanla olacaktı. Bu yüzden bu kutsal hayvanlar, mezar taşlarında da görülmektedir.

Resim 7 : Mezarlardaki Geyik Taşlar'da Yan Çizilmiş Uçan Geyikler

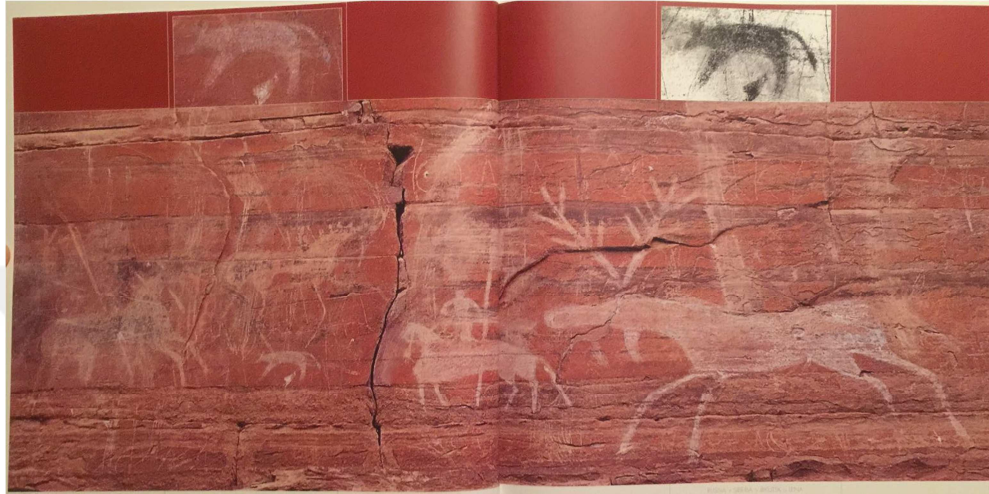
Tuva bölgesi yazıtlarından 2. Kızıl Çıraa (E-44), 40 yaşındayken ölen Külüg Togan adlı bir beyin mezar taşıdır. Yazıtın 2. satırında *keyik* şöyle belgelenir: *t(e)zik key(i)kde (a)lp b(e)n sredim çaşçıhsya gazeley ya silaç = hızla koşan keyik(ler)i (yakalamakta?) alpım*".

Eski Türk dilinde "dört ayaklı vahşi av hayvanı" anlamıyla genel bir içeriğe sahip *keyik-kiyik*, Türkçenin bu döneminde "av"; -*çi* ekiyle genişlemiş biçimi *keyikçi* ise "avcı" anlamında kullanılmıştır. Bu durum, Runik harfli metinlere yansımaya da, Uygur yazmalarında tanıklanabilir. Uygur dönemi eserlerinde kayıtlanan *abçıkeyikçi* çift sözünden (hendiadioin) *keyikçi*'nin, "keyik avcısı" özel anlamıyla birlikte, genel olarak "avcı" anlamıyla da kullanıldığını anlamak mümkündür. KP'de geçen *kuşçıkeyikçi balıkçı avçitorçı tuzakçı bulup* ibaresi ise, eski Türk dilinde avcılığın hava, kara ve su hayvanlarına göre sınıflanmış olduğunu göstermektedir." (User, 2008: 33- 34).

Eski Türklerde av ve avcılık bir yaşam biçimi olarak görülmektedir. Hayvanlara maddi ve manevi anlamda çok değer verilmekteydi. Bu yüzden Orta Asya'da hayvanların ehlileştirilmesi ilk olarak Türkler tarafından yapılmıştır. Göçebe yaşadıkları için "at" ilk

sırada bulunmaktadır. Çünkü koyun, deve gibi hayvanlar için yerleşik düzen gerekmektedir.

Hayvanlara verilen değer Dede Korkut Kitabı'nda da görülmektedir. Varlık göstergesi olarak hayvanların çokluğundan “Tavla tavla şahbaz atlar, katar katar kızıl develer, on bin koyun” diye söz edilmektedir (Özsoy, 2006: 85).

Resim 8: Taştaki Türkler'in Geyik Avı Sahneleri

2.1. Av Öncesinde Yapılan Törenler

Roux yaptığı bir araştırmada, av hayvanının çembere alınması ile ilgili en eski anlatımların Moğol dönemine ait olduğunu söylemektedir. Av çemberine Moğolcada “nerqe” denilmektedir. Bu yöntemden Gizli Tarih'te çok kez bahsedilmektedir. Rubrouck, “yabani hayvan avına çıkıldığında ava katılanlar, önde giderek hayvanları Cengiz Han'a doğru süreceklere söylerler. Avın bulunduğu alanı kuşatır, sonra yavaş yavaş birbirlerine yaklaşarak, hayvanı ortada bir çember içinde kapalı tutarak, oklarla saldırırlardı” demektedir. Cüveyni ise “ava çıkılacağı zaman, avın ne kadar olduğunu görmek için öncüler gönderdiklerini; ordunun sağ, sol ve merkez olmak üzere üç kola ayrılarak hizaya sokulduğunu; bir, iki veya üç ay boyunca bir çember oluşturulduğunu ve avın dışarı kaçmasına izin verilmeden yavaş yavaş daraltılarak, koyun sürüsü güder gibi ilerlendiğini; bu arada haberciler göndererek Kağan'a bilgi verildiğini” anlatmaktadır (Roux, 2005).

Yine Roux'dan öğrendiğimize göre, avcı ve av arasında büyüklük bir ilişki olduğuna inanılmıştır:

Kuşkusuz av konusunu işlediğimizde gördüğümüz gibi büyücü için geçerli olan herkes için geçerlidir ve av sırasında avcı, ait olduğu insan topluluğunun bir üyesi olmayı sürdürmesine karşın, hayvan topluluğuyla özdeşleşir. Geyiğin sesini taklit ederek ya da postunu giyerek geyiklerin dünyasına girer, geyik olur; kurt gibi uluyarak da kurdun özelliklerini alır, kurt olur, en azından onunla eşit bir ilişkiye girer. O anda avının ya da vahşi hayvanın yaşamını paylaşır, ama kendi davranışının kurbanı olmamak için kişiliğini korur (Roux, 2005: 231).

Av; Altay Türklerinde ciddi bir iştir, temizlik ve arınma gerektirmektedir. Avcı, ava çıkmadan bir gün önce odasına çekilir, kimseyle konuşmaz, ava çıkacağını gizli tutar, karısından ayrı yatar. Silaha kadın eli değdirilmezdi. Bunun uğursuzluk getireceğine inanılmaktaydı. Doğum yapan kadına av eti verilmezdi. Onun temiz olmadığı kabul edilirdi. Avlakta bulunan ağaçlar ve diğer nesnelere şeytanı kovmasını, avın bereketli geçmesini dilerlerdi. Eğer av kötü geçmişse, köpeklerini silahlarının üzerinden geçirirlerdi. Köpek yoksa kendileri geçirdi. Bununla kötü ruhların temizlendiğine inanılmaktaydı.

Avla ilgili inanış ve uygulamalar, özellikle de tabular, günümüz Anadolu'sunda da yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Aslı Büyükokutan Anadolu Türklerinin avla ilgili inanış ve uygulamalarını Dalman/Muğla özelinde “ava çıkış zamanıyla ilgili inanışlar” (çiftleşme ve yavrulama döneminde avlanmama, Perşembe öğleden sonradan başlayarak cuma öğleye kadar ava gitmeme vd.), “avdan önce uğur ve uğursuzluk getireceğine dair inanışlar” (avın bereketli geçmesini sağlayacağına dair sözler söyleme, av tüfeğinin akşam tavuk kümesi önüne uzatılması ve tavukların tüfek üzerinden atılması, ava gidileceğinin söylenmemesi vd.), “avdan önceki uğursuzluğu ortadan kaldıracağına dair inanışlar” (tüfeği yaşlı bir kadının şalvarının paçasından geçirmek vd.), “av sırasında uğursuzluk getireceğine dair inanışlar” (vurulan ya da yaralanan hayvanı bir sonraki ava uğursuzluk getirmemesi için bularak kesme, ihtiyaç fazlası avlanmama vd.), “av sırasında avlanmaması gerektiğine inanılan hayvanlar” (domuz, kartal, karga, saksağan gibi hayvanları yemek için avlamama, kutsal olduğuna inanılan kumruyu avlamama vd.), “av

sonrasında pay dağıtımı” (avı eşe dosta dağıtmak, avı avcılar arasında eşit bir şekilde dağıtmak vd.) başlıkları altında ele alıp incelemiştir (Büyükokutan, 2008).

2.2. Av Sırası ve Sonrasında Yapılan Törenler

Avlanan hayvanların öldürülmesi de, yenmesi de belirli kurallara bağlıdır. Fuzuli Bayat’ın verdiği bilgilere göre örneğin, Yakutlarda erkekler öldürdükleri hayvanın kulağını yemezler. Yedikleri takdirde, bir daha o hayvanı avlayamazlar, kendilerinden kaçır. Telengit avcıları ise avladıkları hayvanın gözlerini pişirmez, taygaya atarlar. Böylece o gözler başka hayvanlara verilir ve av sayısı artar. Ayrıca tayganın ruhu onu canlandırsın diye arpa unuyla hamurdan geyik ve dağ keçisi şekilleri yaparak bırakırlar.

Altay inancına göre, avın yenmesi sırasında kemiklerinin hiçbiri zarar görmemeli, yerde bırakılmamalı, kesinlikle yakılmamalıdır. Çünkü yenilen avın tekrar dünyaya döneceğine inanılır. Bütün bu kurallar, yasaklarla kontrol altına alınmaktadır. Karaçay-Balkar inancına göre, ilk defa ava çıkacak olan gencin anası, av iyesi “Apsati”nin yardımcısı ve koruyucusu “Totur” ve “Barım- Biyçe” için oğlunun arkasından dualar okur, avın bol olmasını diler. Bol avdan sonra da Apsati’nin yardımcısı “Aştotur” adındaki taşın yanına avdan bir şeyler bırakırlar. Şorların inancına göre, av iyesi “Sañır”, hızlı koşan bir geyiğin üzerinde gezer ve av hayvanlarını korur. Kendisini memnun eden avcılara avı bol verdiği gibi, kızdırılırsa hayvanları kaçıtır, ormanları yakar, avcılara uyuz hastalığı verir. Bazı Türk boylarında, av iyesinin tasviri yapılır ve birlikte ava gidilir, av boyunca yedirilip, beslenir (Bayat, 2007: 194, 195, 197).

Avlanan hayvanın kemiklerinin zarar görmemesi gerektiğine dair inanç üzerinde Roux da durmuştur. Roux’un aktarımına göre, Bayan Lot-Falck da kemiklerin hayvanların yeniden doğuşu için vazgeçilmez olduklarını doğrulamıştır. Hayvan başka bir dünyaya değil, bu dünyaya geri dönmek zorundadır. “Eğer ateş kemikleri ortadan kaldırırsa dirilmeye ilgili tüm umutlar suya düşer.” Bu inancın eski dönemlere dayandığı Plan Carpin’in biraz belirsiz açıklamasıyla kanıtlanabilir: “Hayvanları yemek için öldürdüklerinde hiçbir kemiği kırmazlar, ateşte yakarlar.” Aslında Plan Carpin tek bir noktada iki konuyu birleştirmiştir: Bir yandan iskeletin korunması ve dünyaya dönmesi için kırılmaması, öte yanda dünyaya dönüşü engellemek ve biçimini kesin olarak bozmak için kemiklerin yakılması ve hayvanın göğe gitmesinin sağlanması; çünkü alevler yalnızca kemikleri yakmakla kalmaz, dumanı da göğe doğru yükseltir. Bu temanın Müslüman Anadolu’da da varlığını sürdürmesi oldukça eski dönemlere dayandığını kanıtlar gibidir.

Örneğin Muğla bölgesinde, bir geyiğin kemiklerinden nasıl yeniden doğduğuna dair bir efsane anlatılır. Orta Asya'nın bütün tipik olayları burada toplanmıştır. Özellikle Orta Asya'dan gelen öyküler, hayvanın dünyaya sakat veya eksik dönmesi tehlikesine karşı, nedeli küçük olursa olsun tek bir kemiğin bile kaybedilmemesi gerektiğini vurgular. Anadolu'daki versiyonda, avcı iskeleti yeniden bir araya toplarken, bir kaburga kemiğinin eksik olduğunun farkına varır ve tahtadan bir tane yapar. Yeniden doğan geyik yine öldürülür. Onu parçalara ayıran kişi tahta bir kaburga kemiği bulur (Roux, 2005: 49-50).

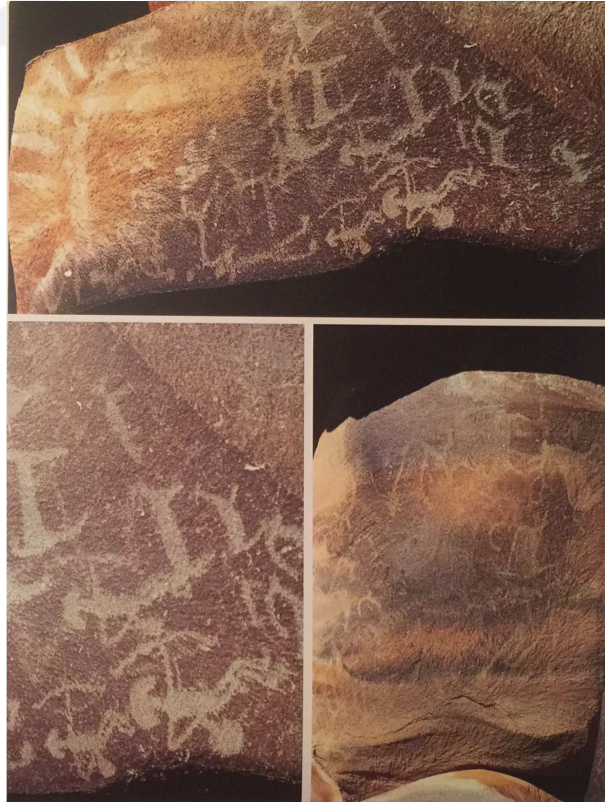
Resim 9: Şaman Davulu

Çelkan, Tuvalılar ve Kumandinlerde ağaçtan yapılan av iyesinin adı, “Kanım”dır. Altay şamanları davulun iki başlı sapına da Kanım derler. Kanım, Tuva şamanlarına göre davulun koruyucusudur. Bu davullarla Ülgen’e kamlık yapılır. Uyulması gereken en önemli kurallardan biri de, birlikte çıkılacak avdan önce orman ruhuna kurban sunmaları, avdan sonra da belirli bir payın orman ruhlarına sunulmasıdır (Bayat, 2007: 198-199).

Fuzuli Bayat’a göre, “sosyo-ekonomik paradigmatlı avcılık inancına göre av hayvanları ölmek isteyince av yerine gelir ve avlanabilirler. Yoksa Kâşgarlı Mahmud’un da belirttiği gibi, “*Awçı neçe al bilse adhıg ança yol bilir.*” (Avcı ne kadar av hileleri bilirse ayı da o kadar kaçacak yolları bilir). Avcının hayvanı öldürmesi de bir

zorunluluktur, keyfi öldürme, av yasaklarından da görüldüğü gibi cezayla sonuçlanır. Avcı toplumların inancına göre avcılık iyesinin yardımı olmadan en yetenekli avcı dahi avlanamaz. Avcılık iyesi ve av hayvanlarının koruyucu iyeleri avın gizem dünyasından haber vermektedir. Av hayvanlarının dünyası ile özdeşleşmek, gizem dolu av dünyasına girmek yalnız ve yalnız av hamilerinin tasarrufundadır.

Hem Yakut hem de Altay- Sayan Türklerinin av mitlerinde avcılık hamisi veya iyeleri ile beraber avlanılan yerin iyesi de av hayvanlarının sahibidir ve avın sürdürülmesi onlara bağlıdır. Bunu belli bir bölgenin iyesinin başka bir bölge iyesine kâğıt oyununda sahip olduğu hayvanların bir kısmını kaybetmesi ve oyunda kaybedilen hayvanların o bölgede yoka çıkması hakkındaki mitler de tasdik eder. Mesela Altay ruhu o civarda olan bütün yüksek dağların iyesi ve o yöredeki hayvanların da koruyucusudur. Paradigmatik planda hayvanların koruyucusunun birçok halde avcılık hamisi olması hiç de ayrıca avcılık iyesinin mevcutluğunu inkâr etmez. Avcılığın daha çok geliştiği bölgelerde dağ veya orman koruyucu iyeleri ile beraber av hamileri veya avcılık sanatının patronu da vardır (Bayat, 2007: 202, 203).

Resim 10: Taşlardaki Av Çizimler

BÖLÜM III

TÜRKLERDE GEYİK İNANIŞLARI

Türk kültüründe geyik önemli bir semboldür. Geçmişten günümüze kadar birçok destan, efsane ve hikâye üzerinden kutsallığını korumaktadır. Geyik üzerine söylenen türküler, maniler, şiirler halen dilden dile aktarılmaktadır. Gözlerinin buğulu güzelliği, sevgilinin gözlerine benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Geyik; av hayvanıdır, yol göstericidir, türeyiş unsurudur.

Eski Türklerin inancına göre şamanın dualarını, dileklerini ve kurban edilen hayvanın ruhunu Gök Tanrı'nın kapısı kabul ettikleri kutup yıldızına götüren kutsal bir varlık olarak görülmektedir. Dağ keçisi ve geyik, hayatta kalmayı ve hayatın devam etmesini ifade eden sembollerdi. Bu hayvanların don değiştirerek, ölen kişilerin ruhunu tekrar geri getireceğine inanılmaktaydı. Kayalardaki çizimler de bunu ortaya koymaktadır. Geyikler, dünyanın her yerinde avcılık sporunun en büyük süreklilikli avı kurbanıdır. Sorumsuzca avlanma sonucu sayıları hayli azalan geyikler, son yıllarda kanunlarla korunmaya çalışılmaktadır.

Yukarı Moğolistan ve Güney Sibirya'da bulunan ilk Türk metinlerinde çok az sayıda hayvan isminin yer aldığı görülmektedir. IX. yüzyılda yazılan Irk Bitig'te yer alan hayvanlarda ise öncelikle at ve av hayvanı olarak keyik (geyik) anlatılmaktadır. Bazı dönemlerde ren geyiğinin yerini atın aldığı görülmektedir (bu değişim Pazırık kazılarında bütünüyle doğrulanmıştır). Ekonomik zorunluluklar, coğrafi koşullar, iklim değişiklikleri, kavmin göç etmesi gibi durumlar alıştıkları, bildikleri hayvanların değişmesine, unutulmasına sebep olmaktadır. Yakutlar kuzeye gittikleri zaman develerini kaybetmiş, adını korumuş ve ren geyiklerine vermişlerdir (Roux, 2005: 19, 20).

Altaylardan Telengit şamanı için “karaca, maral ya da koyun postundan elbise dikilir, ama buna her zaman büyük bir kuş biçimi verilir.” Shikokogorov bu iki şaman temsili arasında, karaca şaman ile kuş şaman arasında nasıl tereddütte kaldığını ve sonra ikisi arasında nasıl bir uzlaşma sağlandığını çok iyi göstermiştir (Roux, 2005: 238).

Resim 11: Issık Kurgan'ından Çıkarılan Altın Geyik

3. 1. Türk Mitolojisinde Geyik

Türk mitolojisi, Türk kültür tarihi ve Türk sanat tarihi için çok önemlidir. Yapılan çalışmalarda elde edilen arkeolojik ve sanatsal eserleri yorumlayabilmek için Türk mitolojisini bilmek gerekir.

Orta Asya'da bozkır kültüründen çıkarak, günümüze kadar gelen bu inanışlar; toplumun geleneklerini, el sanatlarını, inançlarını, yaşam tarzını yansıtmaktadır. Türk mitolojisinde, bildikleri, karşılaştıkları ve doğaüstü hayvanlara sıkça rastlanmaktadır. Bu hayvanlardan kimi vahşi, kimi ehlileştirdikleri, kimi de kutsal saydıkları hayvanlardı. Türk mitolojisinde geyik, yer ve gök ruhlarını temsil eden bir semboldür.

Resim 12: Kurgandan Çıkarılan Göğe Uçan Geyik

Yaşar Çoruhlu'ya göre geyik, Türk mitolojisinin kökleri mezolitik devre kadar inen en erken sembollerinden biridir. Gök ve Yer unsurlarına bağlı olarak diğer birçok hayvanla benzer özellikler gösterir. Şaman törenlerinde kullanılan (biçimine girilen) hayvan ata veya ruhlardan biridir. Bu nedenle şaman elbisesinde veya davulu üzerinde (simgesel olarak veya ona ait bir parçayla) görülebilirler. Kurtta olduğu gibi, olasılıkla çok erken devirlerde totem sayılmış olan bu hayvanın özelliği, Pazırık kurganlarından birinden çıkarılmış atların başlarında geyik maskelerinin bulunuşundan da anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda atın daha sonra geyiğin yerini aldığına işaret etmektedir. Bazen ruhlarına sahip olmak amacıyla geyiklerin (sonraki devirlerde) kurban edilmesi onun bu eski niteliğinden kaynaklanmış olmalıdır. Yine gök unsuruna bağlı olarak Orta ve İç Asya'da özellikle "beyaz geyik" in önemli olduğunu görüyoruz. "Al veya kahverengi geyikler" ise daha çok yer veya yer altı unsurlarıyla bağlantılıdır. Türk mitolojisinde peşinden koşan avcıyı yeraltına (ölüme) götüren geyikleri anlatan anlatılar vardır (Söz gelimi, Kan Pergen masalı). Anadolu'daki Alageyik Efsanesi veya Geyik Destanı da bu konuyla bağlantılıdır (Çoruhlu, 1999: 158, 159).

Kuzeybatı Borneo Dyakları etini yedikleri hayvanın özelliklerinin kendilerine geçeceğine inanırlardı. Bu sebeple savaşması gereken delikanlılar ve orta yaştaki erkekler geyik eti yemezlerdi. Çünkü geyik eti yerlerse bir geyik kadar korkak olacaklarına inanırlardı. Bu halk topluluğunun ancak yaşlı erkekleri ve kadınları geyik eti yiyebiliyorlardı. Kanadalı Kızılderililer geyik avından sonra yakaladıkları geyiğin kemiklerini köpeklere vermezlerdi çünkü ölen geyiğin ruhunun çevrede dolaştığına ve her şeyi gördüğüne inanırlardı. Eğer ölen bir geyik, kemiklerinin köpeklere verildiğini görür ise bunu yaşayan diğer geyiklere anlatır, bunu öğrenen geyikler kendilerini Kızılderili avcılardan sakınır ve onlara bir daha asla av olmazlardı (Deniz, 2014: 92).

Resim 13: Urfa- Harran Şuayp Şehri köyü'nde bulunan Kaya çizimleri
(Geyik sırtında giden şaman)

Türk mitolojisiyle ilgili Altay bölgesi, Yalbaktaş'ta bulunan kaya resimleri yazılı bilgileri kanıtlar niteliktedir. Geyik çizimlerindeki dişil çizgiler, sanki bir kadın güzelliğini anımsatır biçimde işlenmiştir. Aynı bölgede boynuzları güneş şekline dönüşmeye başlayan geyik çizimleri de görülmektedir. Ordu Mesudiye, Esatlı Köyü'ndeki kaya resimleri ve Orhun Alfabeti ile yazılmış olan üç satırlık yazı Anadolu Türk Tarihi'nde çığır açacak niteliktedir. Kaya resimleri alanında görülen "Uçan At" resmi, Türk mitolojisi ve dünya mitolojisinde önemli yer tutan kozmik arayışların ürünü olarak bilinmekte ve tanımlanmaktadır. Geyikten sonra kurban kabul edilen uçan atla, insanın geldiği evrene geri dönme duygusu ifade edilmektedir. Urfa Harran, Şuayp Şehri köyündeki yer altı şehrinde bir odanın duvarlarında bulunan kaya resmi çizimleri ile Saymalı Taş'ta görülen, kutsal geyikleri ile gökyüzüne yolculuk eden şaman resminin aynı olması dikkat çekicidir. (Somuncuoğlu, 2010: 226, 485, 512).

Av folklorunda avcıyı dağlara çeken ve kaybolmasını sağlayan geyik veya alageyik inancı, avın bozkır geleneğinde yeni bir yorum kazanmasıdır. Orman halklarından kalma av iyesi mitolojik olgusunun alageyik mitinde yeni bir simgeye bürünmesi zamanla av inançlarının yerel kültürlerle de çaprazlaşarak geliştiğini gösterir. Türk mitolojisinde geyik, avcılardan avı saklar, av hayvanlarını korur, yurdun- vatanın sınırlarını bekler. Bu da geyiğin, av hayvanlarının koruyucusu olması fikrini kuvvetlendirir. Ala geyiğin aslında don değiştirmiş insan olduğu, anlatılan efsanelerden de görülmektedir. Nitekim avcı kişilik

değiştirdiği gibi bazı av hayvanlarının da insana dönüştüğü anlatılar arasındadır. (...) Ayrıca Pazırık kurganlarında bulunan melez hayvan tasvirleri de Türklerde hayvan dünyasının ayrı bir yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Mesela koç kafalı geyik, arslan pençeli uçan boğa tasvirler, boynuzlu atlar vs. Yukarıda söylendiği gibi nişaneleri olan bazı hayvanların avlanmasının yasak olması, hayvan kılığında gezen avcılık iyesi inancıyla bağlantılıdır. Bu kutsal bilgiyi unutan ve avı eğlenceye çeviren bireysel bozkır avında avcının, önüne çıkan her şeyi kural gözetmeksizin ve yasalara uymaksızın avlamak istemesine transformasyon edilmiştir. Geyik ve alageyik, aslında kutsal bilgiyi unutan avcıyı cezalandırmak için avcının önüne çıkmış av hayvanlarının koruyucusudur. Bazı avcılık mitlerine göre kulağı delik geyikleri, dağ geyiklerini, maralları avlamanın uğurlu sayıldığı kanaatine varılır. Eski Türklerde gerçekleştirilen süre avlarında, geyik takibi yapıldığı ile ilgili bilgiler minyatürlerde de görülmektedir. Geyikleri çeşitlendirdikleri için, avlanan geyiklerin çeşitleri de görülmektedir. Sürek avlarında sığır takibi yapılması, hız açısından mümkün görülmemektedir. Savaş öncesi hazırlık olarak yapılan takiplerde, hızlı kaçan sığın, geyik avlanması gerekmektedir. Runik harfli eski Türk yazıtlarının bulunduğu Moğolistan, Yenisey, Tuva ve Altay bölgelerinde, kayalara resmedilmiş av konulu çizimlere sıkça rastlanmaktadır. Altay kültür çevresi bulgularından Kudırge Kurganı'nda bulunan Köktürk çağına ait bir eyer kayışında kaplan, geyik ve ayı avı tasvir edilmektedir. Yenisey- Kırgız kültür çevresinin sosyal hayatını gösteren eserlerden biri de "av sahnesi" tasvir eden bir tablodur. Bu resimler, ağaçtan iki eyer kayışı üzerine boya ile yapılmıştır. (...) Uyük Turan, Kaya Ucu ve Altay bölgesi Kalbaktaş mezar yazıtlarında tasvir edilen çatal boynuzlu geyikler de anılmaya değer bulgular arasındadır. Baykal gölünün batısında yerleşen Kurikanlara ait buluntularda geyik avları, yabani ördekler, balıklar ve balık avlamaya mahsus ağ resimleri yer almaktadır. Yenisey ırmağı kıyılarında bulunup VI-VIII. yüzyıla tarihlendirilen gümüş bir kadeh üstündeki av sahnesi, Türk göçebe sanatının destansı bir üslubu olarak değerlendirilir. Hiç şüphesiz bu çizimler, yalnızca av sahneleri değil, dinsel içerikler de taşımaktaydı. Kayalar üzerindeki av sahneleri, genellikle avda başarı kazanmayı sağlayan bir av büyüsü amacıyla yapılırdı. Eski çağda Türklerin ayin hazırlığı için ava çıkıp burada yaban atı ve keyik vurdukları Çin kaynaklarında kayıtlıdır. Ayin sonunda tapıg (kurban) etlerinin tanrıya sunulmayan kısımlarını, hükümdar ailesi ve beyler "keyik çağrısı" adı verilen bir şölende toplanarak paylaşmaktaydılar (Naskali ve Oytun, 2008: s. 30-31).

Kuzey Türk mitolojisinde tanrı ve geyik ilişkisi çokça görülen bir konudur. Bir destanda ağlayan bir geyiği gören tanrının üzüntüye kapılarak geyikle birlikte ağladığı anlatılır. Yakut Türklerinde de geyiğin tanrı ile yakınlığı saygı görürdü. Yakutlar kulaklarına küpeler takarak süsledikleri geyikleri serbest bırakarak tanrıya armağan ediyorlardı. Av esnasında, ayağı altın, başı gümüş olan esrarengiz bir geyiğin kişilere görünüp sonra aniden kaybolduğu anlatılır. Özellikle Anadolu’da alageyik ve boz geyik efsaneleri yaygındır. (Ögel, 1998: 569, 580).

3.2. Türk Destanlarında ve Efsanelerinde Geyik Motifi

Destanlarda ve efsanelerde adı geçen geyik, Türklerin kutsal kabul ettiği bir semboldür. Burada kullanılan geyik, dişi bir geyiktir. Bunlar Tanrı ile bağlantısı olan birer dişi ruh özelliğindedir. Türk destanlarında yer alan geyikler farklılık göstermektedir. Deniz ruhu olan dişi geyik, yer ruhu olan dişi geyik, konuşan geyikler, alageyik, kışlak ve yaylak geyiği, bataklık geyiği, boz geyik, yeledi geyik, geyik donuna girmiş yaşlı adam, geyik donuna girmiş deniz tanrıçası gibi çeşitlerine destanlarda, efsanelerde sıkça rastlıyoruz. İslamiyet’ten önce ve İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra efsaneler farklı anlatılsa da kutsallığı değişmemektedir.

Türk mitolojisinde geyik; insanları büyüleyen, hayale kaptıran, ulaşılamayan, sihirli ve en güzel hayvanıdır. Güney Sibiry’a Baraba- Om Türklerinden Radlof’un derlediği Yetsey Mönkö masalı, “yer ruhu olan dişi geyik” konusunu açıklayan en güzel belgedir. Bu masalda yer altında oturan bir geyik kız vardır. Yetsey Mönkö adlı bir delikanlı geyik kızı yeryüzüne çıktığı bir anda görür ve ona âşık olur. Bu aşkın uğruna yedi yıl boyunca geyik kızın peşinden koşar, yeraltına doğru yıllarca süren bir yolda kızın izini sürer. Mönkö, sonunda kızı bir taş evde yakalar ve onunla evlenir. Ancak geyik kızın eniştesi olan Yer Kara Alp adındaki bir yer ruhu bu evliliğe karşı düşmanlıklar yapınca, savaş hazırlığı başlar. Kocası gibi silahlı olan geyik kız ve Yetsey Mönkö beraberce savaşır. (Ögel, 2002: II/ 103).

Her durumda hayvanlar ile yıldızların özdeşleştirilmesi çağdaş Altay tasvirlerinde de çok sık rastlanan bir görüngüdür. Özellikle çok sayıdaki efsane, tam bir yıldız mitolojisi yaratmak amacıyla dövüş ritüeli ve büyük av miti gibi eski temaları sahiplenmiştir. Örneğin, Yeniseyliler Büyük Ayı’da bir geyik ve üç deve görürler. Tunguzlarda, üç insanın bir gün bir geyiği gökkubbesine kadar izledikleri ve orada birçok eziyet çektikten sonra yıldızlara dönüştükleri anlatılır (Roux, 2005: 86).

Kuzeybatı Sibirya’da yaşayan Fin-Ugor kabileleri de atalarının geyik olduğuna inanmaktadırlar. Aynı şekilde Avrupa Hunları da menşelerini geyiğe dayandırmıştır. Onların efsanesi şu şekildedir: “Hun avcıları ava çıkmışlar. Bu av esnasında karşılına çok güzel bir geyik çıkmış. Bu geyiği ha avladık ha avlayacağız derken geyik onları bir bataklığın içinden geçirerek bataklığın öteki tarafına götürmüş. Hunlar buraya geldikleri anda geyik ortadan kaybolmuş. Geldikleri yer de İskit toprağıymış”. Bu efsane bir yaratılış efsanesinden çok İskit ülkesinin Hunlar tarafından alınışını anlatır. Macarlar da kendi soylarının geyikten geldiğine inanmaktadırlar. Efsane şu şekildedir: Bazı kimseler avlanmak için ava gitmişler. Karşılına çok güzel bir geyik çıkmış, geyiği avlamak için peşinden koşmuşlar; sonra bir de bakmışlar ki geyik ortadan kaybolmuş. Adamlar ülkelerine geri dönmek istemişler ama yollarını bulamamışlar. Bunun üzerine bunlar orada yaşamaya başlamışlar. Aradan altı sene geçtikten sonra oraya kocaları ölmüş soylu kadınlar gelmişler. Bu adamlar bu kadınlarla evlenerek Macar milletini oluşturmuşlar. Geyiğin deniz tanrıçası sayıldığı bir Göktürk efsanesi de vardır. Çin kaynaklarının aktardığı efsaneye göre, Göktürklerin atalarından birisi, bir mağarada genç bir kız suretindeki deniz tanrıçasıyla sevişiyordu. Ama bu kızın aslında bir ak geyik olduğunu bilmiyordu. Bir süre avı esnasında sıkıştırılan hayvanlar arasında bulunan bir ak geyiği, askerlerden biri öldürünce gerçek durum meydana çıkar. Mağaraya giden hükümdar, sevdiği kızı yerinde bulamayınca, onun aslında geyik biçimine girmiş bir tanrıça olduğunu anlar. (Ögel, 1998: I/ 569, 578).

Geyik güzelliği, inceliği, fedakârlığı ve merhametiyle sevimli bir yaratık olarak görülür. “Bin eğer” masalındaki geyik üçayaklıdır. Oğuz, ormandaki canavarı yakalamak için, yem olarak önce bir geyiği ağaca bağlamıştır. Geyik yol gösterici ve kurtarıcı olarak Moğol ve Tatarlarda da görülür. Ergenekon’a girişte bir dişi geyik yol gösterici olmuştur. Cengiz’in arması da bir geyikti. Geyik, Totem kabul edilen hayvanlar arasına girmiştir. (Erdoğan, 2007: 147).

Dede Korkut hikâyelerinin çeşitli yerlerinde de sığın ve geyik motifleri sıklıkla geçmektedir. Geyik, burada av hayvanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özsoy, 2006: 50, 67, 73, 81, 89, 121, 122, 172, 181).

Roux ise efsanelerdeki Gök Tanrı ile hayvanlar arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarındaki üslup farklılıklarını, temayı ve insan gibi konuşturulmasını örneklerle açıklamıştır. Burada konuşturulan ve Gök Tanrı ile ilişki kurabilen hayvanlar sıradan

değildir. Toplumun kutsal saydığı, totem kabul edilen hayvanlardır. Geyik, alageyik bütün kavimlerde kutsal ve yol göstericidir. Hayvanların duasını doğrulayan yalıtılmış bir durum değildir ve aşağıdaki bu örneklerin oldukça etkili olanlarından birisidir: “Ben, dokuz boynuz budaklı sigun geyiğim. Dizlerim üzerinde doğrularak yakardım. Yukarıda Tengri işitti”. Hayvan ile Gök- Tanrı arasındaki bu doğrudan ve samimi ilişki zamanla kaybolmayacak ve çağdaş efsanelerde çok canlı bir biçimde sürecektir. Öyle ki bir Buriyat masalında kurt tıpkı insan gibi dua eder (Roux, 2005: 51).

Bir prensin oğlunun vahşi bir hayvanı besleyebilmek için kendini kurban ettiği Aç Dişi Kaplan gibi aydınlatıcı öyküler de vardır. Bu öykülerde her şey ya da hemen her şey Hint kökenlidir ve öykünün üslubu Irk Bitig’den oldukça farklıdır (Roux, 2005: 54).

Cengiz Han Hindistan’a gitmek istediğinde karşısına yeşil renkli, atkuyruklu ve tek boynuzlu bir geyik çıkararak ona durmasını emreder. İnsan sesini taklit edebilen ve dünyadaki bütün dilleri bilen bu geyik, imparatorun muhafızlarına “efendiniz hemen geri çekilsin” diye bağıır (Roux, 2005: 149).

Oğuz Destanı’nda Oğuz’un gergedanı yenmesinden sonra Oğuz’un ilk evliliği anlatılır. Burada söz konusu olan Oğuzname, kahramanın yaşamının yalnızca belli başlı olaylarını anlatan oldukça kısa bir metindir: bu av da kahramanın yaşamındaki önemli olaylardandır. Avı tamamlamak için Oğuz dönemin savunma ya da saldırı amaçlı bütün klasik silahlarını kullanır, bu tam bir dövüştür. Dört bölümden oluşur: geyiğin, ayının, tekboynuzun ve sungurun avlanması, ama temel tema tekboynuz karşı yürütülen mücadeledir (Roux, 2005: 266-267).

Türk milletinin kutsal saydığı birçok hayvan vardır. Bunların başında Orta Asya sanatından günümüze kadar geyik motifi gelmektedir. Anadolu masallarının, manilerinin, türkülerinin, efsanelerinin birçoğunda geyik yer almaktadır. Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra, efsaneler peygamberlerle bütünleştirilmiştir. Özellikle Anadolu’da Ramazan gecelerinde anlatılarak, dilden dile yayılmıştır. Türk Tasavvuf Edebiyatı’nda da önemli bir yer tutar. Kaygusuz Abdal’ın Abdal Musa’nın dergâhına intisabında da don değiştirmiş geyik hikâyesi anlatılmaktadır: Okla yaraladığı geyiğin peşinden giden Alâiyeli Gaybî, yaraladığının Abdal Musa olduğunu görünce onun dergâhına intisab eder. “Hamza ile geyik” hikâyesinde de geyik konuşarak evinde önemli bir şeyin onu beklediğini söyler. Evine gittiğinde, Hazreti Muhammed’in onu beklediğini görür ve bunun Muhammed’in bir

mucizesi olduğuna inanır. Bu örneklerde olduğu gibi İslamiyet'ten önce ve sonrasında birçok efsaneler, destanlar, hikâyeler anlatılmaktadır.

Zekeriya Karadavut ve Ünsal Yılmaz Yeşildal, Anadolu-Türk folklorunda geyiği; Türeyiş, Av Hayvanı Olarak, Yol Gösterici, Şekil Değiştirme Unsuru, Hükmedilen Hayvan, İnanma ve Benzetme Unsuru olarak farklı başlıklarda incelemiştir. İlkel Türk insanının, hayvanları kendisi gibi yaşayan, düşünen ve konuşan varlıklar olarak ele aldığı ifade edilmektedir. Güç simgesi olarak gördüğü ve korktuğu hayvanları kutsallaştırıp onlarla akrabalık ilişkileri kurması türeyiş sebeplerinin başında gelmektedir. Cengiz Aytmatov “Beyaz Gemi” romanında, Kırgızların “Boynuzlu Maral Ana” tarafından kurtarılan çocuklardan türediğiyle ilgili efsaneye sık sık değinmektedir. Giresun’da anlatılan “Ana Geyik” efsanesinde, annesinin ağaç kovuğuna terk ettiği çocuğunun dişi geyik tarafından beslenerek “Yaylaoğulları” sülalesini oluşturduğu, bir başka örnekte de “Geyik Ana” efsanesinde “Bayraktaroğlu” sülalesinin dişi bir geyik tarafından beslenerek oluştuğu ifade edilmektedir.

İslamiyet öncesinde ve Anadolu sahasında ceylan avıyla ilgili birçok manilere, türkülere ve efsanelere rastlanmaktadır. “Erzincan” ve “Yavru Ceylan” efsanelerinde, “Battal Gazi Destanı”nda, “Geyik Avı” türküsünde de geyik avlarken can veren avcılarının hikâyeleri anlatılmaktadır. Altaylı kamların okuduğu duada yeralan:

“Alas! Alas! mıygak adım

Sığın, mıygak hölgelik ben”

sözleriyle “Bindiğim hayvan geyik, sığın” demelerinde, kamların yer altına iniş ve gökyüzüne çıkış törenlerinde hayvanları kullandıkları inancı görülmektedir. Bu inanç İslami menkıbelerde “Geyiğe merkeb-i evliya derler” atasözüne dönüşmektedir. Anadolu-Türk folklorunda, ekonomik zorunluluklar ve dini inanışlardan kaynaklanan geyik unsuru önemli bir yer tutmaktadır (Karadavut ve Yeşildal, 2007; 102- 112).

Saadet Çağatay’ın, geyikle ilgili kutsallık, cisim değiştirme, benzetme, türeyiş, yol gösterici ve av hayvanı gibi değişik motifleri incelediği görülmektedir. İslamiyet’te Hz. Muhammed’e yapılan saldırının, Hamza’ya geyik tarafından bildirilmesiyle kutsallık yüklenmiştir. XIV.- XV. yüzyıl dilinde ele geçen yazma mevliddeki geyik hikâyesi, yeni mevlidlerle aynıdır. Kazakça varyantı da aynı motifleri taşımaktadır. Mevlâna Celâlettin Rumî’nin “Fih-i ma-fih” adlı eserinde de İbrahim Edhem’in av sahnesi tasvirinde ceylanın

dile geldiği ifade edilmektedir. Hz. İsa'nın mucizelerinden olan, geyiği şişe takip pişirme ve bunun tekrar canlanıp gitmesi hikâyesine dünya edebiyatında birçok yerde rastlanmaktadır. Aynı hikâye XIV. yüzyıl eserlerinden Kısas-ı Enbiya'da ve Tercime-i Ravzat-üs Safa'da da bulunmaktadır.

P. N. Boratav ve H. V. Fıratlı'nın 1943'te yayınlanan İzahlı Halk Şiiri Antolojisi'nde ceylan ve geyik motiflerinin halk edebiyatında yüzyıllardır devam ettiği görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde de geyik motifli güfteler vardır. Bununla geyik, sevgiliye benzetilmektedir. Koybal lehçesinde Altın Mergän masalında da “geyik sığın” ifadesine rastlanmaktadır. Bazı varyantlarda geyiğin cisim değiştirdiği, geyik ve kız teşbihi, geyiğin sevgiliye giden bir elçi oluşu ve daima dışı oluşu Türk Halk Edebiyatı'nın her sahasında görülmektedir.

Cisim değiştirme unsuru Ziya Gökalp vasıtasıyla edebi dile de geçmiştir. Ala Geyik, Küçük Şehzade, Ülker ile Aydın gibi halk masallarından alınmış konular, güzel şiirler halinde işlenmişlerdir. Yol gösterici unsur olarak, Hun menşeli efsanelerde ve Kuzey Asya halklarının efsanelerinde de görülmektedir. Ayrıca Latin ve Bizans menbalarında da dişi geyik kovalamasıyla, mitik yurt kurma efsaneleri yer almaktadır. Kutsal sayılan geyikle akrabalık kurma motifleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Dişi geyik birçok kavimlerin ana tarafından ceddidir. Macarların efsanevi anası Eneh, dişi geyik yahut karaca anlamındadır. Göktürkler dişi kurt neslinden geldiklerine inanmakla birlikte, efsanelerinde dişi geyik de rol oynar. Bir kavmin anası sayılan geyikle birlikte daima bir yırtıcı hayvan da zikredilmektedir. Moğolların atası da bir gök kurt ve bir beyaz geyikti. L. Ligeti'nin “Attila ve Hunları” adlı eserinde de geyik efsanesinden bahsedilmektedir. Macar âlimlerinden Gy. Moravcsık 1914'te “Bizans müelliflerinin eserlerinde sihirli geyik efsanesi” başlığı ile ilk defa geyik efsanesi ile ilgili kaynakları toplamıştır. N.J. Berze 1927'de yayımlanan “Sihirli geyik efsanesi” adlı makalesinde, Gombocz ve B. Homan'ın araştırmalarının, Hun efsanesinin varlığını ispat ettiğini açıklamakta ve bu efsanenin eski çağlardan günümüze gelene dek, Japonya'dan İngiliz adalarına kadar ortak bir konu olduğundan bahsetmektedir (Çağatay, 1956; 153,177).

Gülhan Atanur, “Kozı Körpeş ile Bayan Sulu Destanı”nın Altay, Başkurt, Kazak ve Kırım- Dobruca Tatarlarına ait varyantlarındaki geyik/ maral motiflerini incelemiş ve bunların kaynağını tespit etmeye çalışmıştır. Dünya mitolojisinde geyik; çabukluğu, hızlılığı, uzun ömürlülüğü, sevimliliği, sonbaharı ve boynuzlarıyla güneşin ışıklarını temsil

etmektedir. Taocu gelenekte “Türkçe ismi sığın otu olan adamotuna benzeyen ginseng otu yiyerek uzun ömür kazanıldığına” inanılmaktadır. Çin mitolojisinde de zenginliği temsil etmektedir. Türk mitolojisinde ise kökü mezolitik devre kadar inen, halk anlatılarının ve inançlarının vazgeçilmeyen kutsal hayvanlarından biri olarak çok önemli bir yere sahiptir. Eski Türkler tarafından ecdat olarak görülmüş, onun yere ve göğe ait “kut”u taşıdığına inanılmıştır. Geyik, Türklerin Gök Tanrı’ya sunduğu kanlı ve kansız kurbanlardan biridir. Eski Orta Asya ve Sibiryaya inançlarına göre totem veya ongon kabul edilen bu kutsal hayvanlar, insanlara iyilik verdikleri gibi kötülük de getirirler. Eski Türkler tabiatı canlı kabul ettikleri için ona saygı gösterir, korumaya çalışır ve hayvanların büyüyüp çoğalmaları için Ekim ve Mart sonuna kadar avlanmaz, beklerlerdi.

“Kozı Körpeş ile Bayan Sulu Destanı”nın Altay, Başkurt, Kazak, Tatar (Kırım-Dobruca) ve Uygur Türklerine ait birçok varyantları bulunmaktadır. Rus Çarlığı’ndan günümüz Türk Cumhuriyetleri’ne kadar birçok derleme ve inceleme yapılmıştır. Türkiye’de ise destanın bütün varyantları Mehmet Aça ve İbrahim Dilek’in eseriyle Türkiye Türkçesi’ne kazandırılmıştır. Aça’nın tezinde, Altay (Kozın- Erkeş, Közüyke), Başkurt (Kuzıykürpes, Kuzıykürpes minen Mayanhılıv), Kazak (Kozı Körpeş, Cır Kozı Körpeş- Bayan Sulu, Kozı Körpeş- Bayan Sulu), Kazan- Sibiryaya Tatarları (Kuzı Körpe, Kozıkörpeç), Kırım- Dobruca Tatarları (Kozıkürpeç, Kozıkürpeş men Bayansılıv) ve Uygur (Boz Körpeş- Kara Köz Ayım, Bozı Körpeş) varyantları değerlendirilmişken, Dilek’in eserinde destanın Altay Türklerine ait Kozın Erkeş ve Közüyke adlı varyantları yayımlanmıştır.

Türk dünyasına ait büyük bir aşk destanıdır. Bu destana göre “çocuksuz iki bey/ han çocukları olduğunda, onlara Kozı ve Bayan ismini vererek, beşik kertmesi yaparlar. Kozı’nın babası ölünce, Bayan’ın babası verdiği sözden dönerek başka bir yere göç eder. Kozı büyüyünce nişanlısı Bayan’ı bulmak için yola çıkar ve onu bulur”. Varyantlardan birinde (Tanrı’nın) “yarattığı yedi âşıktan biri” diye tarif edilen Kozı ile Bayan birbirlerine kavuşmak için Bayan’ın babası ve diğer rakiplerle mücadele ederler. Bazı varyantlarda bu mücadele maalesef kavuşmayla bitmez. Bu destanda zengin motifler yer almaktadır. En dikkat çeken gebe maral (kurt), geyik/ maral motifidir. Eşleri hamile olan iki beyin gebe maral (kurt), gebe geyikle karşılaştıkları bazı varyantlarda eli boş dönmek için geyiği öldürdükleri, onun da ölürken beddua ettiği anlatılırken, bazı varyantlarda da yolda karşılaştıkları gebe geyiği eşleri hamile olduğu için öldürmedikleri ifade edilmektedir.

Kazak varyantlarında geyik insan gibi konuşur, beddua eder ve evliya yerine konulur. Közüyke’de “geleceği gören Altay hayvanlarından geyik” şeklinde bahsedilmektedir. Onun totem olarak kabul edilmesinin en önemli sebeplerinden biri atılan okların ona değmemesidir. Onun Altay’daki geyikleri arttıracığını söylemesi ise gebe hayvanların avlanmasıyla ilgili yasağı hatırlatmaktadır. Altay Közüyke varyantının diğerlerine göre daha eski olduğu belirtilmektedir. Maral Közüyke’de olduğu gibi sadece haberciliği, geleceği görmesi veya totem kabul edilip avının yasaklanmasıyla değil, Kan- Altın’daki Kara- çookır sığın (maral) ın yeryüzünün ve denizlerin iyisi olması ve boynuzlarındaki bir kutuda Kan- Altın’ın düşmanı yedi Şulmus ruhunu taşıdığına inanılmasıyla da Altay destanlarında yer bulmuştur.

Saadet Çağatay’ın Kozi Körpeş ve Bayan Sulu destanındaki “av ve geyik bahsi yine Hind masalındaki karnında yavrusu olan geyik efsanesinin devamına bir misaldir” ifadesiyle destandaki geyik motifini Hint/ Budist menşesine bağlamasına karşılık, Gülhan Atanur destandaki ve Türk folklorundaki geyik motiflerinin Türk/ Şamanist kökene bağlamanın daha doğru olduğunu ifade etmektedir (Atanur, 2005; 213- 222).

3. 3. Türklere Geyiğin Kutsallığı

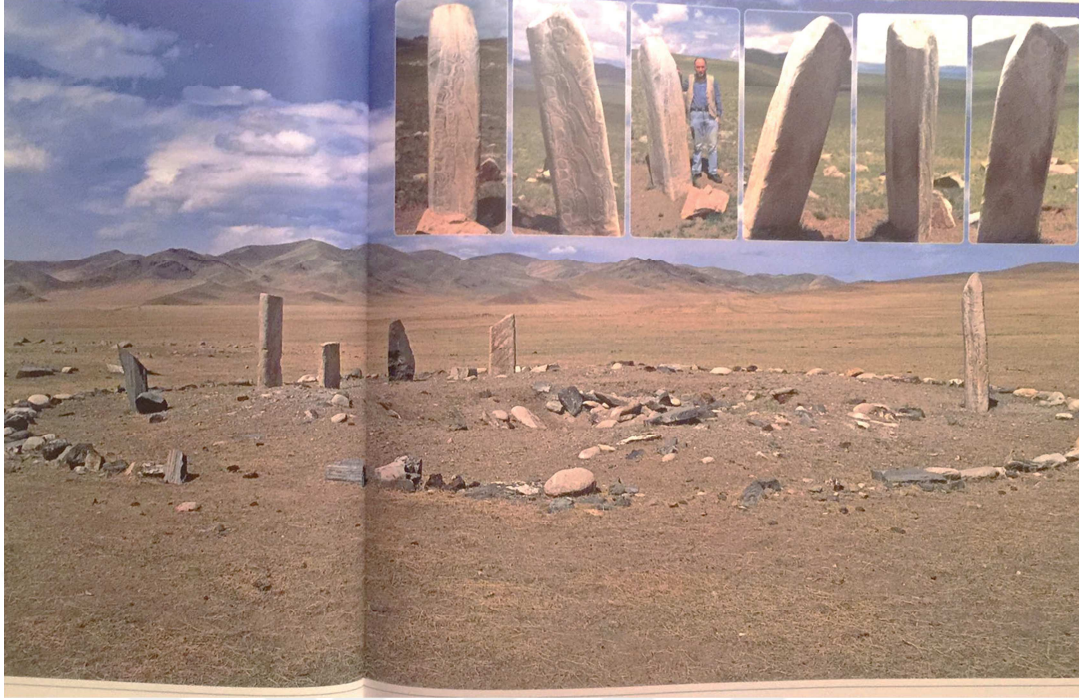
Geyik Türklere her zaman kutsal kabul edilmiştir. Bazen yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Sibirya ve Moğolistan’da yaklaşık 400 civarında “geyik taşlar” tespit edilmiştir. Bunların bazıları müzelerde, bazıları ise hala dikildikleri yerde duruyor. Kaya resimlerindeki geyik, mezar taşlarına çizilerek ölen kişinin geyik olarak don değiştirdiğini ve yolculuğuna öyle devam ettiğini gösteriyor.

Resim 14: Güney Sibiry ve Moğolistan'daki Geyik Taşlar

“Geyiğin kutsallığı nedeniyle kimi evlerde uğur için, duvara geyik boynuzu asılır. Uygurlarda ise inançtan çok, avcılık aracı olarak yer alır. Dede Korkut hikâyelerinde de bazen insanları tuzağa düşürür, bazen iyilik yapar, bazen de yol göstericidir.” (Gültepe, 2013: 597).

Geyiğin birçok anlamının sembolik olarak Müslüman Türklerde devam ettiğini görüyoruz. Onun bu öneminin, özellikle çeşitli tarikatlarla ilgili menkıbelerde ön plana çıktığını görüyoruz. Örneğin, Bursa'nın manevi sahiplerinden sayılan Geyikli Baba'nın geyik biçimine girdiği anlatılmaktadır. Bunun gibi, bazı şeyhlerin bineği geyiktir. Ayrıca, nazara karşı geyik boynuzu kullanılmıştır ve bu sevimli hayvan, Anadolu Yörüklerinde bolluk ve bereketin sembolü sayılmıştır.

Resim 15: Moğolistan- Arhangay'daki Şatırçulu Türk Mezarlığı ve Geyikli Taşlar

Moğolistan Arhangay yakınlarında, çok görkemli ve oldukça zengin mezar ve geyiktaşlar bulunmuştur. Bu alandaki geyik resimlerinde boynuzların yatık bir şekilde çizildiği ve uçar gibi bir görünüme dönüştüğü görülmektedir. 600 civarındaki geyiktaşların bir kısmı sahada, bir kısmı ise müzelere götürülmüştür. Türk kültür coğrafyasından başka yerde görülmeyen geyiktaşlar, ölen kişinin geyik donuna girerek uçmağa vardığını anlatmaktadır (Somuncuoğlu, 2010: 68).

Geyiğe kutsallık atfedilmesi yakın zamanlara dek süregelmiştir. Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında yaşanan bir olay buna güzel bir örnektir. Bir Türk taburu Manastır'a doğru giderken yanlarında birkaç köylü bulunan altı jandarmayla karşılaşır. Onların yanında bir geyik vardır. Bu geyik Prester yakınında jandarmalar tarafından bulunmuş ve yanlarından ayrılmamıştı. "Mübarek" olarak anılan hayvan "tanrısal müjdenin bir işareti" olarak kabul edilmiş ve Resneli çetesinin önünde onlara yol göstererek kılavuzluk etmişti (Çoruhlu, 1999: 160).

Günümüzde Moğolistan sınırları içinde yaşayan, kültürüne sahip çıkmaya çalışan, Tuvaların bir kolu olan Dukha Türkleri'nde, geyik hala önemli bir yer teşkil etmektedir. Selcen Küçüküstel'in araştırmasına göre Dukhalar'ın obasının en bilgili kişilerinden Öviy şöyle demiştir: "Geçmişimizle ilgili bildiğimiz en önemli şey, Tuva'dan geldiğimiz ve atalarımızın atalarının bile rengineyiği yetiştirmiş olması. Benim anneannem hep Tuva'dan

çıkıp dağların arasından, reneyiklerinin sırtında yaptıkları uzun yolculukları anlatırdı. Artık bu günlerde kültürümüz Moğol kültürüyle karıştı, çocuklar dilimizi öğrenmiyor ama gene de bizim Moğol olmadığımızı ve farklı bir kültürden geliyor olduğumuzu biliyorlar”. Dukha halkını Moğollardan ayıran en belirgin özellik, yüksek yamaçlarda reneyiği yetiştirerek göçer hayatlarını sürdürüyor olmaları. Zaten Moğolistan’da onlardan başka reneyiği yetiştiren bir topluluk da yok, bu nedenle Moğolcada “*reneyiği insani*” anlamına gelen “*Tsaatan*” diye adlandırılıyorlar. Reneyiğini öncelikle sütü için ve kışın ava giderken üzerine binmek için kullanan Dukhalar, zorda kalmadıkları sürece geyiklerini et ihtiyacı için kesmiyorlar. Çadırlarda eşiğin karşısı kutsal alan kabul ediliyor. Geyiklerini, çadırlarını ve aileyi koruyan çeşitli ongunlar bu bölüme kumaş parçaları halinde asılıyor. Üzerlerinde uçan geyik motiflerinin bulunduğu dikilitaşlara “*geyik taşı*” deniliyor. Özellikle Sibiryaya ve Moğolistan’da çok sayıda bulunan geyik taşlarının yaklaşık 3 bin yıl öncesine ait oldukları düşünülüyor (Küçüküstel, 2012: 79).

Resim 16- Moğolistan Sayan Dağları’nda Yaşayan Dukhalar ve Ren Geyikleri

Kuzey Moğolistan’ın Sayan Dağları’nda, taygalarda yaşayan, yeni ortaya çıkarılan Dukhalarda da ren geyiklerinin önemini görmekteyiz. Şimdiye kadar varlığı bilinmeyen Dukhalar, Yeditepe Üniversitesi’nden Selcen Küçüküstel’in tez çalışmasıyla dünyaya tanıtılmıştır. Göçebe hayatı yaşayan, hâlâ şamanist inançlarını sürdüren, dili ve gelenekleri bozulmamış olan bu Türk topluluğunda geyiğe verilen önem yayınlanan dergide resimlerle belirtilmiştir (Küçüküstel, 2012: 60). “Dukhalar için de geyik önemli ve kutsallığını korumakta. Doğadaki her şeyin bir ruhu olduğuna, ormanın koruyucu ruhunun da Batıkşan olduğuna inanıyorlar. Geyiklerine kış boyunca zarar gelmeyeceğini düşünüyorlar.” (Küçüküstel, 2012: 88).

Resim 17: Moğolistan Sayan Dağları'nda Taygalarda Yaşayan Dukhalar Ve Kutsal Ren Geyikleri.

Etinden, sütünden, gücünden yararlandıkları geyikleri; kışın dağlarda bırakıp, havaların ısınmasıyla birlikte geri gittiklerinde tekrar toplamaktalar. Kışın sert soğuğu ve rüzgârlarından korunmak için; obalarını daha alçak yerlerde, ormanın içlerinde ve çocukların okula gitmesi için köye yakın yerlere kuruyorlar. Havaların ısınmasıyla birlikte, geri gidip ehliştirdikleri geyiklerini alıyor ve obalarını tekrar yazlık yerine, dağların yükseklerine kuruyorlar.

Resim 18 : Moğolistan Sayan Dağları'nda Taygalarda Yaşayan Dukhalar Ve Kutsal Ren Geyikleri.

Kökü çok eskilere dayanan böyle bir inanç son zamanlara kadar bazı Türk halklarında da vardı. M. Seyidov, geyiklerin hamisi olarak Dede Korkut Kitabı'nda adına destan söylenen Begil'i gösterir. Kulağı delik geyiğin mukaddesliğinin izlerine başka bir inançta da rastlarız. Buna göre Begil'in himayesinde sayılan geyiklerin kulağını o delermiş. Böyle kulağı delik bir geyik Altaylılar tarafından uğurlu sayılırdı. Onun etini yemeden önce en mukaddes, en dokunulmaz sayılan ata- baba ruhuna dua ederlerdi. Bu söylenenlere göre vaktiyle Begil'in ve onun korumasında olan geyiğin de mit âlemi ile bağlı olduğu sonucuna varabiliriz.

L. P. Potapov, Altay Türkleri arasında nişaneleri olan hayvanları avlamakla ilgili inancın geniş yayıldığını kaydetmiştir. Deriden veya yünden ak parçalar, keçi veya maral boynuzu yahut nadir durumda kulaktaki delik bu sembollerden olabilir. Böyle bir hayvanı öldürmek “erdene” sahip olmak, başka bir ifadeyle maddi mutluluğu elde etmek veya çok varlık sahibi olmak demektir. Yine Altaylılar boynuzunda beyaz çizgi olan maral, dağ keçisi ve kulağı delik geyiği avlayıp pişirdikten sonra etini tahta bir kaba koyarak dizlerinin üstüne alıp yüzünü evin ön köşesine çevirir ve himayeci ata- baba ruhundan hayır duada bulunurlar. Altaylı Türkler de bazı av hayvanlarını avlamazlar. Özellikle ormanda bulunan şifa sularının (arjan saygı) etrafında dolaşan hayvanların avlanması yasaktır. Bu hayvanlar arjan iyesine aittir ve kutsal olarak bilinir. Avcılar arjana yaklaştıkları zaman ona yemek sunarlar. Arjan iyesi Altaylılara göre değişik kılıklarda gözükür: kadın, fare, yılan, vahşi hayvan vs. Arjan koruyucusunun çoğu kez kadın olarak düşünülmesi, kadının avcılık toplumu ile hayvan dünyası arasında alakalandırıcı olması ve avda oynadığı sihirsel (majik) gücü ile bağlantılıdır. Av hayvanları iyesinin kadın olarak tasarlanması ilk çağlarda avın kadın kutsiyetine önem veren toplum yapısında gelişme gösterdiğini ispatlar durumdadır”. (Bayat, 2012: 204-205)

“Şamanlık giysisinin, bütün süs ve bezeklerle, şamana hayvan biçiminde yeni ve sihirli bir beden vermek işlevinde olduğu bellidir. Öykünülen başlıca üç hayvan kuş, ren (geyik) ve ayıdır” (Eliade, 2004: 207).

Yukagır şamanı sağlıtım işini zorunlu olarak canı Yeraltından çalmak suretiyle gerçekleştirmez. Bazen seansta ölü şamanların ruhlarını hiç anmadığı da olur. Yardımcı ruhlarını çağırıp seslerini taklit ederek Yaratıcıya ve başka göksel güçlere seslenir. Bu özellik onun esrime yeteneklerinin çok yönlü

olduğunu gösterir, zira şaman bu özellik sayesinde insanlarla tanrılar arasında aracılık da yapar ve bu işleviyle avda birinci planda rol oynar. Şu ya da bu şekilde hayvanlar âlemine egemen olan tanrısal varlıklara kabile adına yalnız o başvurabilir. Böylece, örneğin klan açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, şaman sağlıtım seansına tıpatıp benzeyen bir seans düzenler. Ancak burada Işğın- Yaratıcısına seslenecek ya da bir canı/ ruhu Yeraltında arayacak yerde, Yeryüzünün- Efendisine doğru havalanır. Onun huzuruna varınca yakarmaya başlar: “Çocukların, kendilerine yiyecek veresin diye beni sana gönderdi!...” Yerin- Efendisi ona bir ren geyiğinin “ruhunu” verir. Ertesi gün şaman bir ırmak kıyısında belli bir yere gidip bekler; bir ren geçerse onu okla öldürür. Bu, artık avın bollaşacağına işarettir (Eliade, 2004: 312).

Şamanizmin Han döneminden itibaren tanıklandığı Kore’de erkek şamanlar kadın giysileri giyerler ve sayıca kadın şamanlardan azdırlar. Kore şamanizminin kökenlerini belirlemek zordur. Güneyden gelmiş etkileri de içermesi mümkünse de, Han döneminde kullanılan şaman başlığındaki geyik boynuzları eski Türklere özgü geyik tapıncıyla ilişkisi bulunduğunu gösterir. Üstelik geyik tapıncı kadın şamanların önemli rol oynar görünmediği avcı kültürlerine özgü bir öğedir. Kore’de kadın şamanların sayıca üstünlüğü, geleneksel şamanizmin bozulmasının ya da güney etkilerinin sonucu olabilir (Eliade, 2004: 560-561).

Kut’a gelince, düşünülenin tersine ileri gelenlerin bir ayrıcalığı olmamıştır. Irk Bitig’de, bilinmeyen bir tanrı atıyla giderken yolda güler yüzlü iki insanoğluna rastlamış. İnsanoğulları korkmuş. Ancak tanrı onları sakinleştirmiş: “Korkmayın demiş, (size) kut vereceğim”. Başka bir yerde bir kimse, bir er (yani kağan veya bey değil) Tanrı’ya rastlar; kaybettiği güce yeniden kavuşmasını sağlayacak kutu ister. Tanrı kutu ve kut aracılığıyla

da uzun bir ömür ve verimli bir at sürüsü verir. Son olarak aynı el yazması, Tengri'nin kut'u kuş yavrusuna, geyik yavrusuna, insanoğluna verdiğini aktarır. Görüldüğü kadarıyla kut, prensin ayrıcalığı olmadığı gibi, yalnızca insanlara da ait değildir, çünkü Tengri kut'u yavru geyiğe, yavru kuşa verir ve hayvan sürüsünü bereketli kılar. Daha yakın bir dönemde, verimsizleşen bir tarladan söz edilirken kut'unu kaybetti denilmiştir (Roux, 2005: 43).

“Zelenin kaplan, ayı, kurt, baykuş, kervançulluğu, güvercin gibi birbirinden çok farklı onbeşten fazla hayvan adı saymış ve şunları eklemiştir: “Gilyak (şamanına) kurt, denizayısı, baykuş, rengineyiği ve tavşan (yardım eder) ...” (Roux, 2005: 239).

Gizli Tarih söze şöyle başlar: “Cengiz Han'ın kökeni Börteçine'dir (mavi kurt)... yukarıda göğün sahibinin vekilidir. Karısı Koa Maral'dır (boz dişi geyik). Denizi aşarak gelmiştir. Onon nehrinin kaynağında Burkan Kaldun'da kampını kurduğunda Bataçi-kan doğmuştur.” Türkçe baskıda: Cengiz Han'ın cediti, yüksek Tanrı'nın takdiriyle yaratılmış bir bozkurt idi, eşi beyaz bir dişi geyik idi. Onlar denizi geçerek geldiler. Oman nehrinin menbaı ile Burhan-haldun (dağı) civarına yerleştiklerinde Bataçihan adlı bir oğulları oldu. Kısa, ama özlü birçok bilgi içeren, bu nedenle de oldukça karanlıkta kalan bu birkaç satır beraberinde pek çok sorunu getirmektedir. Börteçine'yi mavi kurt olarak çeviriyoruz. Pelliot'un belirttiği gibi Çince metinde şu yorumla karşılaşıyoruz: “Ts'ang- sö: gök rengi, mavimsi yeşil renk.” Bu sözcüğe, kökenin ısrarla vurgulanmasından ya da kurdun gökle arasındaki akrabalık bağından başka bir anlam yükleyemeyiz. Tu-kiular gibi Moğollar da kendilerini göksel, sözcüğü sözcüğüne söylersek köke, yani mavi olarak adlandıracaklardır. Bu mavi kurt boz bir dişi geyikle evlenir. Genellikle çok az ilgi çeken iki hayvanın- bir otobur ile etoburun- evliliği XIII. yüzyılda çok eski bozkır hayvan sanatını ve hayvan dövüş sahneleri tasvir eden levhaları

hatırlatması bakımından bir tarihçi için olağanüstü değerlidir. Öte yandan koa boz, kahverengi sözcüğünü, kök' ün bir paraleli gibi kavramak ve kurt göğe benzetildiği için geyiğin de toprağa benzetildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Eğer bu doğruysa, bu satırlarda Orhon Tu-kiu yazıtlarında Tekvin'e karşılık geleni buluyoruz demektir: Üza kök tengri asra yağız yer, “yukarıda mavi gök, aşağıda karanlık yer.” Bu yazıttaki kök tam olarak börte'ye, yağız da koa'ya karşılık gelir. Sürekli olarak bir kanıt olmaksızın, bu metinde geçen Gök-Yer çifti ile bu çiftin yakarışının hemen ardından insanların doğuşu arasında bir ilişki olduğu varsayılmıştır. Şimdi bu varsayımı daha sağlam değerlendirebilecek durumdayız. Ulaklar ya da tezahürler aracılığıyla (bu kurdun ya da alageyiğin ne olduklarını tahmin etmek zordur) Gök ve Yerin birleşmesinden insanlar, en azından büyük insanlar doğmuştur. Bunlar arasındaki örtüşme, en azından Moğol inancına göre ata Bataçi-kan'ın doğduğu yer olan kozmik dağda, Burkan Kaldun'da gerçekleşir. Öte yandan bu dağa Cengiz Han döngüsünde farklı bir anlam yüklenmiş ve kurt erkek olduğundan ve geyik bir mağarada doğurmadığından Tu-kiuların ata mağarasına gönderme yapılmış olabilir. Gizli Tarih'teki versiyon ile Tu-kiuların eski miti arasındaki ilişkiler suyun rolüyle ilgili göndermelerde de keşfedilebilir: su, önce aşılması gereken deniz, daha sonra çok net olarak Tu-kiuların bataklığını hatırlatan ve doğum için en uygun yer kabul edilen Orhon Irmağı'nın kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Kurt ile dişi geyiğin birleşmesinden büyük bir soyağacının gövdesini oluşturacak kişi doğmuştur. Bu soy ağacı Cengiz Han öncesi Moğol döneminden, Dobun Mergen adlı yakın tarihli atasına kadar tüm kuşakları kapsamaktadır (Roux, 2005: 308-310).

“Bir avcının geyik gibi sesler çıkarmasının geyiğin oğlu olduğu değil, (büyüsel olarak nitelendirme eğiliminde olduğumuz bir güç aracılığıyla) geyiğin doğasına katıldığı anlamına geldiği bilinmektedir” (Roux, 2005: 366).

“Ostuyaklar, Samoidler balık nâdir olduğu esnalarda bir ren geyiğinin boynunu bağlayarak *Obi*'ye atarlar” (Köprülü, 2005: 60).

Boynuzlu hayvanların kutsal sayıldığı inancı Anadolu'da halen sürdürülmektedir. Geyik, öküz, koç gibi hayvanların boynuzlu başları evlerin kapısının üstüne çakılmaktadır. Halkın inancına göre; uğursuzlukların giderilmesine, kötülüklerin eve girmemesine, kem gözlerden korunmasına karşı yararlı olur. Evdeki herkesi tüm kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır. (Eyüboğlu, 2007: 130) Eyüboğlu'nun verdiği bilgiler şöyledir:

Anadolu'nun yüreğinden fıskıran uygarlık ürünleri arasında bir de alımlı çalımlı, güzelim bir geyik görülür. Dal dal uzayan boynuzları, öne doğru yiyecek, görececek bir nesne arar gibi çıkıntı yapan yüzüyle özel bir anlam taşır bu kutsal geyik. Bu geyiğin kutsallığı, insanların alın yazılarına egemen olan Hitit tanrısı Runda'nın hayvanı olmasından dolayıdır. Bugün bile Anadolu'nun kimi yerlerinde saygı, sevgi görür geyik. Onunla ilgili pek çok masal vardır; halk arasında söylenir durur. Suçsuzluğun, güzel, salına salına, oynak oynak yürüyüşün örneğidir geyik. Güzelin ürkek ürkek bakışı, sıçraya sıçraya kaçıışı, koşması geyiğe benzetilir boyuna. Halk şiirinde bir suyun akışınca söylenir. Divan şiirinde ise İran etkisiyle başka bir boyaya bürünür, gene de güzelle, sevgiyle yan yana, diz dize girer şiire. Avcı taşyürekli, geyiği vurur, etini yer, derisini kurutur üstüne oturur, boynuzlarını süs diye evinin bir yerine, kapısının üstüne asıverir. Niçin sever Runda geyiği, neden onu ayırmaz yanından bilinmez şimdilik. Geçmişin karanlıkları içinde kalmış onun gerçek anlamı. Runda, bir av tanrısının niteliğini de taşır ayrıca. Onun kartal'ı, av değneği, bir de geyik'i, vardır. Bu güzelim geyik daha sonraki çağlarda Avrupa ülkelerine gitmiş, oraların tanrılarıyla kaynaşmıştır. Geyiğin Hititlerce kutsal sayılışı daha eski çağlardan kalan bir geleneğin sürdürülmesi sonucudur. Avrupa masallarında geyik avcılarının koruyucusu St. Hubert'in can yoldaşdır. Geyiği pek vurmaz, vurmamak istemez birçok Avrupalı avcı. Nitekim bugün

Almanya'nın kimi yerlerinde özel bir saygı görür geyik, sevilir. Onu vurmak şöyle dursun, ürkütmek, bilmeden incitmek bile suçtur. Yol kıyılarında geyiklerin yola çıkabileceği, bu yüzden araba sürücülerinin (şoförlerin) uyanık olmaları gereği bildirilir. Bu bildiriye uymayanların canına okur Alman yasaları. Geyiğe duyulan bu saygının özünde, geçmişin derinliklerinden gelen inançların, toplumsal geleneklerin, göreneklerin büyük etkisi vardır (Eyüboğlu, 2007: 135).

Türklerde geçmişten günümüze kadar kutsallığını korumuş en önemli hayvan geyik olarak bilinmektedir. Eski Türklerde yol gösterici bir unsur olarak, onları verimli topraklara ulaştırmaktadır. Ormanın koruyucu ruhu olarak, avcılara yol göstermekte, avın bereketli geçmesine yardımcı olmaktadır. Ölen kişinin, don değiştiren geyikle tekrar dünyaya döneceğine inanılmaktaydı. Kutsal törenlerde, yoğ törenlerinde, kurbanlarda, adaklarda en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Şeylanlarda (şölen) önemli misafirler ve topluluğun ileri gelenlerine yapılan önemli ikram olarak sunulmaktaydı. Avlanması, yenmesi, kurban edilmesi için bir takım kurallar gerekmektedir.

İslam'dan sonra geyiğin kutsallığı devam etmekte, evliyalar, peygamberlerle birlikte anılmaktadır. Geyik, güzel gözlerinin sevgilinin gözlerine benzetilmesiyle birçok türkülere, manilere, şiirlere konu olmaktadır. Kutsal kabul edildiğinden dolayı geçmişten günümüze kadar pek çok efsanede, destanlarda yer bulmaktadır. Evlerde kötülüklerden koruyucu olarak, boynuzlu kafası ile muhafaza edilmektedir. Avcılık Kanunları ile avlanması yasaklanarak, koruma altına alınmıştır.

BÖLÜM IV

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KURBAN

Eski kültürlerin tamamında kurban ritüelleri vardır. Kendinden güçlü olan tanrıya (tanrılara); kutsal saydığı bir mekânda, kutsal günlerde, kendileri için değerli olanı vermek, sunmak şeklinde olur. Kanlı ve kansız kurbanlar olmak üzere iki şekilde görülmektedir. Saçı, yağ atılması, arak dökme, et atma, son gömme gibi kurban türleri de görülmektedir. Türklerde kurban çok önemlidir. Bahar törenleri Gün ve Ayın eşit olduğu ekinoks dönemleridir. Her tür kurbanın yapıldığı belirli dönemler vardır. Sadece erkeklerin yaptığı gibi, sadece kadınların yaptığı, Tanrı'ya sunma törenleri de görülmektedir (İnan, 2013: 30, 38, 39, 40, 97).

Altay'da (Pazırık) bulunan mezarlardan edinilen bilgiler atın kurban edilmesinden önce geyikgillerden ya da rengeyiği ailesinden bir hayvanın kurban olarak seçildiğini göstermektedir (Eyüboğlu, 2007: 187).

Orta Asya ve Sibiry'a da belli şeyleri telafi etmek için kurban adanmadığını sanıyoruz. İşlenen bir günahın bedeli olarak tanrıya bir şeyler sunmak ahlaksal sorumluluğu gerektirir. Bununla birlikte bu kavram oldukça erken bir dönemde gelişmiş olabilir, çünkü izlerine Tu-kiular ve Moğol egemenliği döneminde rastlıyoruz. Sieroszewski, Yakutların günahı Tanrı'nın yasalarına karşı gelmek olarak kabul ettikleri ve günahı "günah çıkararak, alçakgönüllükte bulunarak ve pişman olarak" affettirebileceklerine inandıkları düşüncesine karşı çıkmıştır. Oysa Yakutlarda kavim düzenine karşı suç işlendiğinde bağışlarla, özellikle de yiyecek bağışlarıyla ve bir sığır kurban ederek aklanmak gerekir. Bir günahın bedelini ödemeye yönelik kurban adamının oldukça şaşırtıcı olduğu bir gerçektir ve suçlardan arınmanın en eski yönteminin ya iki ateş arasından geçmek ya da şamana önemli miktarda bir ceza ödemek olduğu da bilinmektedir. Bu cezanın, bedeli ödemenin ilk biçimi olmadığını, şamanın gerçekleştireceği ayinlerin maliyeti olduğunu düşünüyoruz. Buna karşın tapınma, dua, şükür kurbanları, cenaze törenleri, kurban ayinleri ya da atalara sunulan kurbanlar gibi ortak bir yemekle son bulan kurbanlar, kurban adını tam olarak karşılayan oldukça belirli ve sürekliliği olan olgulardır. Kurban çeşitlerinin alanı çok geniştir. Cenaze törenleri dışında kurbanı gerektiren pek çok durum vardır ve nedenleri ile amaçlarının çok farklı olması yöntemlerin de çeşitlenmesine

yol açmıştır. Bazı kurbanların tarihleri bellidir, değişmez ve yılın belli bir dönemine denk gelir; bazı kurban törenleri de duruma göre belli bir olayın sonucunda gerçekleştirilirler. Tarihleri belli kurbanlar arasında sürekli ilişki içinde olunan ve belli bir düzenin koruyucusu olan belirli, kesin bir güce yönelik olanları sayabiliriz: Gök, Yer, Atalar ve daha sonra inceleyeceğimiz başka güçlere sunulan kurbanlar gibi. Belli bir olay sonucunda düzenlenen törenler arasında çeşitli nesnelere kurban edilir ve belirlenmeleri zordur (Roux, 2005: 193-194).

Misafirler arasındaki ilişkilerin güçlenmesi, kardeşliğin pekişmesi için, kurban yemekleri en iyi yoldu. Ortaklaşa yenilen yemekler öte dünyadaki güçlere ve yüce Tanrı'ya adanan kurbanın etinden yapılan bir kardeşlik etkinliğidir. Tanrı'ya sunulan yemeklerin Tanrı'yla aynı anda yenildiği, onunla sofrada arkadaş olunduğuna inanılmaktaydı. Adak; olağanüstü tek bir varlığa değil, güçlü olan her şeye, Tanrı'ya ve tanrılara, tinlere, atalara, put-ongonlara ve diğer tüm güçlere yapıldı. Kurban yemeği de bu güçlerle dayanışmanın ve yaşamın birliği inancının en belirgin ifadesidir (Roux, 2005: 219).

Strabon, “hiçbir dişi hayvanı kurban etmezler ve yemezler” diye söz etmiştir. Türkler, erkek cinsini kurban etme ve yeme alışkanlığını sürdürmektedirler. Dede Korkut Kitabı'nda bununla ilgili örnekler bulunmaktadır. Bunun ekonomik ve ayinsel olmak üzere iki nedeni vardır: dişiler süt verirler ve çoğalmaya yararlar (Roux, 2005: 370-371).

Dede Korkut'ta, “A big baba işidürem amma ‘arafatda irkek kızu kıurban için. Baba oğul kıazanur ad için. Oğul-da kıılıç kıuşanur baba kıayreti-y-içün. Menüm de başum kıurban olsun senün için. didi.” ifadeleri geçmektedir (Özsoy, 2006: 176).

Türklerde bundan başka yukarıda “Mavi Sema” ile aşağıda “Kara Yer” adlı iki dinî “umde” daha vardır ki, gerek eski Hiyong-nularda, gerek Tu-kiyularda buna rast geliyoruz. Bazı müdekkiklere göre, eski Türklerde Manizm, yani “ceddin ruhuna ibadet” dini de mevcuttu; eski Hiyong-nularda bunu gösteren mühim bir âdet vardı: “Senede bir defa *Lum-cim* şehrinde umumî bir içtima yaparak dedelerinin ruhuna, göğe ve yere kurban keserlerdi. Sonbaharda, çayırın ve hubûbâtın hâmisini olan mabûdlara ormanın etrafını devrederek at kurban ederlerdi. Muahharan Tu-kiyularda da bu kurbanlara, gök ve yer aknomlarına, yir-sub: yer-su” perilerine, cedleri addettikleri kurdun nâmına senede bir defa dinî merasim yapıldığına, yine senede bir defa ruh-ı semâya merasim-i mahsûsa ile ibadet edildiğine rast geliyoruz”. Kurbanlar, genelde Onaltıncı Gök'te oturan “Bay Ülgen” namında en zî-nüfuz

mabûda ithâf olunur. Kurban açık renkli bir attır; hâlbuki “Arılık Han”a takdim edilen, mutlaka koyu renkli olur. Kurbanın derisi, başı, ayakları bir çatal kazığa mabûdun payı olarak ta’lik edilir. Eti ise yenir. Bir damla kan sıçratmak veyahut bir kemik kırmak memnûdur. Hayvan öldürülünce, Şaman korkudan titreyen halkı etrafına toplar ve kurbanın nasıl ve hangi Gök’lere çıktığını, mâbûdlardan nasıl bir kabûle nâil olduğunu anlatır... Dua taleb-i gufran, nezir, kurban... Bunların hiçbirisi Şamanîlikte eksik değildir. Âbid, kanla sulanmış ve telli pullu kumaşlarla müzeyyen bir taş önünde istiğfar ederek, yere dikilmiş bir sırığı takdis eyler. Ve bronzdan kaba bir put önüne kumaşlar, paçavralar, me’kulat koyar; mâ’bûdların ruhuna ren geyikleri kurban eder. Fakat aldatıcı hayalî bir felsefe onların tabiiyetini ihlâl etmediği cihetle o yaptığı şeylerin mukabilini de ister. Ve av iyi olmazsa bir Ostiyak kendi nanköriyetlerine su-i muamelede bulunur” (Köprülü, 2005: 40, 56, 65).

4.1. Türk Kültüründe Kurban Ritüelleri

Türk kültüründe kutsal günler ekinoks dönemleridir, yani Gün ve Ayın eşit olduğu günlerdir. Bundan başka belli zamanlarda yapılan adak törenleri de vardır. Dağlar kurban için kutsal yerlerdir. Kurban töreni; Gök ve Yer Tanrı için, kanlı ve kansız kurbanlar olmak üzere iki şekilde yapılırdı. En önemlisi, en kutsal sayılan Gök Tanrıya adanan kurbanlardı. Kansız kurbanlara “saçı” denilirdi. Genellikle toprağa dört ana yönde kırmızı, darı, buğday, kısrak sütü, vb. serpilirdi. Yakutlar gibi bazı kabilelerde ise Ürüng Ay Toyon için seçilen Iduk (adak) beyaz atlar doğu yönünde sürülerek serbest bırakılırdı.

Ölen kişinin gittiği yolculukta eşlik etmesi için atı da birlikte gömülürdü. Ölen kişiye yapılan kurbanlar at, koyun, geyik ve koç olurdu. Bazı kabilelerde adağın kafası mezar taşına konurdu. Şamanların göğe çıkışında at kurban edilir ve şaman tarafından boynu kırılarak öldürülürdü ve hiçbir kemiğinin kırılmamasına, kan akmamasına dikkat edilirdi. Kurbanlar kutsal sayılan Ata mağarasında kurban taşları, sunaklar üzerinde yapılırdı. Kan akmaması çok önemliydi, kan akarsa kabul edilmezdi.

İnsanların ve toplumların hayatında inançlar önemli bir yer tutar. Bu inançlar doğrultusunda, kutsal saydıkları şeyler için kurbanlar verirlerdi. Destanlardaki ortak nokta, ilk avın kutlanması ritüelidir. Etnografik literatürde buna “şeylan” veya “çeşn” denilmektedir (Bayat, 2012: 213).

M. Fuad Köprülü’ye göre; Oğuz boylarında kurban ziyafetlerine ”şeylan” ya da “şölen” adı verilmektedir. Bu şölenlerde her boya, kurbanın belirli bir bölgesi verilirdi.

Buna da “sögük” denilirdi. Yug, sığır törenleri, cüluslar ve kurultaylardan sonra mutlaka şeylan düzenlenirdi. En eski Türk bakısı- ozanları şeylanda (şölen- kurban ziyafetlerinde) kopuzlarıyla dini- sihirbâzane nağmeler okuyarak yorgun dimağları başka bir âleme götürürlerdi. Şeylanda olduğu gibi umumî av (sığır) ayinlerinde de, avların bol ve bereketli olması için şiirler söylenmektedir. Bunların daha sonra kahramanlık destanlarına dönüştüğü görülmektedir (Köprülü, 2004: 83, 85, 86).

Çin kaynaklarından tespit edilen rivayetlere göre, dağ ve mağaralar önemli unsurlardır. Mukaddes dağlar ve onların ruhları adına törenler, ayinler yapılırdı. Dağ ayini Kaç ve Beltir boylarında *tigir tayı* yani *gök kurbanı*, Sagaylarda *tag tayanı* yani *dağ kurbanı* olarak anılırdı. Sagayların dağ kurbanını tasvir eden Katanov’a göre; üç yılda bir dağ tepesinde ayin yapar ve kurban keserler. Kurbanlıklar üç yaşını doldurmuş, beyaz koçlar olmalıdır. Beltirlerde ise; kadın ayağı değmemiş bir dağın tepesinde beyaz tüylü, siyah başlı koyun kurban edilirdi. Dağa kadın ayağı değerse kutsiyetini kaybederdi. Buna muhalif bir kadın dağa çıkınca, dağ kutsiyetini kaybetmiş. Daha sonra yaşlı bir Beltir rüyasında başka bir dağı görüp bildirir ve bundan sonra tanrıya kurban törenleri *Tigir Tayıcan* adını verdikleri bu dağda yapılıyor. Bundan başka, orman ve ağaç için de kurbanlar verilirdi. Orman için kesilen kurbanların, erkek olması şarttır. Orman ayini için beş gün koyun sütü toplarlar, ayin gününe kadar bu sütleri içmezlerdi. Orman ruhlarına her avcı kurban sunabilir, bunun için kam gerekmezdi. Orman kültüründen başka ağaçlar da takdis edilirdi. Bunlardan en önemlisi kayın ağacıydı. Altaylı, Sagay, Şor, Kaç, Televüt gibi toplulukların kamları kayın ağacı bulundurmadan ayin yapmazlardı. Kaç şamanı kayın ağacına kuzu kurban ederdi. (İnan, 1986: 56)

Eski Türklerde Gök Tanrı ve atalara kurban olarak hayvan kesilirdi. Hayvan cinsinden de erkekler seçilirdi. En makbul kurban olan at iskeletlerine Bozkır Türk kavimlerine ait mezarlarda rastlanır. Bundan dolayı Asya Hun imparatorlarına ait kurganlarda ve Orta Avrupa’da Hun ve Avar çağı mezarlarında bol miktarda at iskeletleri bulunmuştur.

Altaylılara göre yıldırım, şimşek ve diğer tabiat olayları Ülgen’in kudreti ve iradesindedir. Bazı şamanistlere göre, ayrıca yıldırım tanrısı vardır. Kötü ruhları takip edip, saklandıkları yerlere ateşini gönderir ve yıldırım düşer. Yıldırım düşen ağaçtan alınıp saklanan bir parça, oraya kötü ruh (yek) girmesine engel olur. Yıldırım tanrısına süt, ayran saçı ederlerdi. Uygurlar, yıldırım düşmesini beğenirler, gök gürledikçe bağırıp çağırıp,

göge ok atarlardı. Bir yıl sonra da güz mevsiminde, yıldırım düşen yere toplanıp, bir koyun keser ve oraya gömerlerdi. (İnan, 2013: 30)

Yakut kadınları doğumdan sonra “ayısıt çıkarma, teşyi” töreni yaparlardı. Kâşgarî'nin “Umay” hakkında verdiği bilgiler bunu doğrulamaktadır. Umay, doğumdan sonra çıkan “son”dur. Doğumdan üç gün sonra, “Ayısıt Hatun Tangrı”yı teşyi ederler. Yakın komşular, kadınlar toplanır. Hanenin sol tarafında yani kadınlara ait kısımda bir çukur açıp, sonu gömerler. Çukurun etrafına ağaç kabuğundan yapılmış, küçücük üç çadır yaparlar ve bunu erkeklere göstermezler. Küçük çadırlara ateş sokarlar. Çocuk erkekse, kayın ağacı kabuklarından sığın, geyik, güneş, ay, küçük yay ve üç tane ok resimleri yaparlar. Çocuk kız ise, makas, inek ve kısrağ resimleri yapılır. Sığın ve geyik resimleri ateşin yanına konulur. Sonra bu resimler oklar atarak ateşe düşürülür, küçük çadırlar da yakılır. Ateş sönerken kadınlar daire olup avuçlarını yağlarlar ve hepsi el çırpıp alkışlamaya başlarlar. Aynı anda kahkaha atıp gülerler, gülmek için yüzlerine yağ ve kurum sürerler. “Doğum tanrısı hatun, ye!” diye bağırlar. En çok kahkaha atana “senin çocuğun çok olacak” derler. “Son”, çocukların koruyucusu Ayısıt (Umay)'ın timsalidir. Kadınlar çocuk anası olmak için ona taparlar. (İnan, 2013: 38- 39)

Erlık, insanlara ve hayvanlara kötülükler yaparak kurbanlar ister. İsteddiği kurban verilmezse, musallat olduğu obaya, aileye felaket ve ölüm ruhlarını göndererek, öldürdüğü insanların canlarını yakalar ve yer altındaki karanlık dünyasında kendisine uşaklık yaptırır. Altaylılara göre, bu kötü ruh fena vasıflardan, cılız ve hasta kurbanlardan hoşlanırmış. Bazı dualarda onu övdükleri görülmektedir. Şaman, Ülgen'e kurban sunmak üzere yola çıktığında, Erlık'in “kara kızlar” denilen dokuz kızı onu yolundan şaşırtmaya çalışırlarmış. Şaman onlara kanarsa, başka ruhlar tarafından cezalandırılırmış. Şaman dualarında bu kızlara “utanmaz maskaralar” denilmektedir. (İnan, 2013: 39- 40)

Baykal-ardı Tunguzlarında bir çocuk şaman olmak üzere seçilip eğitilir. Belli bir hazırlıktan sonra ilk sınavlarına girer; burada rüyaları yorumlaması, bilicilik yeteneklerini kanıtlaması, vb. istenir. En dramatik an şudur: Aday esrime halinde, postlarından giysi yapması için ruhlar tarafından kendisine gönderilecek olan hayvanları ayrıntılı olarak betimler. Uzun zaman sonra hayvanlar avlanıp giysiler yapılıncaya, yeniden toplanılır; ölmüş şamana bir ren geyiği kurban edilir, aday yeni giysisini giyer ve “resmi seansta” şamanlığını icra eder. (Eliade, 2004: 156)

Şamanın, Altaylıların belli tarihlerde yapılan kurban törenlerinde Tanrı'ya sunulan atın ruhuna eşlik etmesi de -aşağıda göreceğimiz gibi- yine bu esrime yetisi sayesinde. Bu durumda atı da bizzat şaman kurban eder; ama bunu, görevi kurban sunucu rahiplik olduğu için değil, hayvanın ruhuna gökte kılavuzluk ederek onu Bay Ülgen'in tahtına kadar götüreceği olan da kendisi olduğu için yapar. Bunun aksine, Altay Tatarlarında şaman, kurban sunucunun yerini almış görünmektedir, zira Proto-Türk (Hiung-nu, Türkü), Katsina ve Beltir'lerin yüce gök tanrısına sunulan at kurbanlarında şamanlar hiçbir rol oynamazken, bütün öteki kurban törenlerinde eylemli olarak katılırlar. Aynı duruma Ugor halklarında da rastlanır. İrtiş bölgesinde yaşayan Vogul ve Ostyak'larda şaman hastalık durumunda ve tedaviye geçmeden önce kurban sunar; fakat bu kurban geç döneme ait bir yenilik gibi görünmektedir; böyle durumlarda, sadece hastanın kaybolan ruhunun aranması kökenseldir ve önem taşır. Aynı kavimlerde şamanlar kefarete kurbanlarına katılırlar. Hatta bazen, örneğin İrtiş bölgesinde olduğu gibi, kurbanı bizzat kesebilirler. Fakat buna dayanarak bir genelleme yapılamaz, zira herhangi bir kişi de tanrılara kurban sunabilir. Ugor şamanı, kurban törenlerine katıldığı zaman bile, hayvanı bizzat öldürmez. Törenin bir anlamda "manevi" yanını üstlenir: tütsü yakar, dua eder, vb. Tremyuganların kurban törenlerinde şaman "dua eden kişi" diye adlandırılır, ama törende bulunması zorunlu değildir. Vasyuganlarda, hastalık durumunda şamana danışılır ve onun yönergesine göre kurban sunulur; ancak hayvanı şaman değil ev sahibi öldürür. Ugor kavimlerinin toplu kurban törenlerinde, şaman dua okumakla ve kurbanların ruhlarını çeşitli tanrılara götürmekle yetinir. Sonuç olarak denilebilir ki, şaman kurban törenlerine katıldığı zaman bile, orada ancak "manevi" bir rol oynar: Sadece kurban edilen hayvanın ruhunun yapacağı mistik yolculukla ilgilenir (Eliade, 2004: 238, 240).

Şamanist Türk kavimlerinde ayin ve törenler iki başlıkta incelenmektedir: 1. Belirli zamanlarda yapılan, 2. Tesadüfî olaylar karşısında yapılan özel ayin ve törenler. İlkbahar, yaz ve sonbaharda yapılanlar devletin resmi dini bayramlarıdır. İlkbahar ve sonbahar bayramları Hunlardan beri süregelmektedir. 9 Mayıs'ta yapılan bayrama "örüs sara" (sürüleri otlatmaya çıkarma ayı), 28 Ağustos'ta yapılan güz bayramına da "sağan sara" (ak ay) denilirdi. Kazak-Kırgızlarda ve Başkurlarda "kırmızı murunduk" adıyla son yıllara kadar yapılırdı. Başkurt kadınları, erkekleri karıştırmadan "karga toy" adıyla kutlayarak, ilkbaharı karşılardı. Bu törene küçük erkek çocukların bile katılması yasaktı. Kargalara darı ve süt koyarlardı. Şamanistlerde kurbandsız ayin görülmemektedir. Her ayinde kanlı veya kansız kurban bulunması gerekmektedir. Kanlı kurbanlardan başka kansız kurbanlar

da vardır. Saçı (saçılğa, çaçılğa), yalma (ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar), tösleri yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma, şarap serpmeye gibi törenler, kansız kurbanlardır. Kansız kurbanların en önemlisi “ıdık” veya “ıduk” denilen, ruhlara bağışlanarak başıboş salıverilen hayvanlardır. Yakutçada “ıtık”, Altay ve Yenisey Türklerinde “ıyık” veya “ızık” denilmektedir. Kâşgarî “ıduk” kelimesini şöyle açıklamaktadır: kutlu ve mübarek olan nesne; bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz. Sahibinin yaptığı bir adak için saklanır. Yakut Sözlüğü “ıtık” kelimesinde, kurbanlık hayvan hiçbir zaman dövülmez, kuyruk ve yeleleri kesilmez denilmektedir. Altay ve Aladağ Türk Lehçeleri Sözlüğü’nde ise “ızık” kelimesi, kurban olarak tahsis edilen attır. Bunun yelesine kırmızı şeritler bağlanır. Altaylılarda bu ızık, uzun müddet geçtikten sonra, kurban olarak kesilir. Abakan bozkırında, Sagay boyunda ise bu hayvan üzerinde ancak vakit vakit şaman ayin yapar ve sahibi bu hayvanı tılsım gibi saklar denilmektedir. İdik hayvanlar dokunulmaz ve mübarektir. (İnan, 2013: 97, 99)

Antikçağ Orta Asya’sında, atın hızlı koşuşu sık sık her gün tüm dünyayı kat eden güneşin seyrine benzetilmiştir. Yukarıda atın tanrısal kökeniyle ilgili efsaneler, göğe kurban verme törenlerinde atın temel önemdeki hayvan olması ve at ayıyla yaz gündönümünün aynı tarihe gelmesi bu olasılığı pekiştirir gibidir. (Roux, 2005: 85)

Belirli olaylar sonucunda gerçekleştirilen kurban törenlerinden en yaygın olanı cenaze törenlerinde gerçekleştirilen kurbanlardır. Cenaze törenleri sırasında yas tutanların büyük acısı, yüzlerindeki derin çizik ve kesik izleriyle, saçlarının kesilmesiyle ortaya konur ve bu, metinler aracılığıyla olduğu kadar arkeolojik buluntularla da kanıtlanmıştır. Cenaze törenlerindeki kurbanlar Hiong-nu döneminden beri kanıtlanmıştır ve günümüzde de devam etmektedir (Roux, 2005: 85).

Hiong-nularda kurbanlar özellikle yılın ilk ayında ve beşinci ayında adanırdı, bu ayların birinci, beşinci ve dokuzuncu gününde kurban adanırdı. Kurban adama için en uygun zamanın seçilmesi zorunluluğu, cenaze törenleri için en uygun günün seçilmesi ve mevsimlerin ritmine uyulması zorunluluğuyla tam olarak örtüşmektedir. Cenaze törenleri sırasında kurban adama zorunluluğunun ölünün gömülmesini kimi zaman çok uzak tarihlere ertelenmelerinin nedenlerinden olup olmadığı araştırılmalıdır. Ama ötedünya temsillerinin, hava koşullarının dayatmalarının, bitkisel simgelerin bu süreyi doğrulamaya

yettiği açıktır. Kesin olan önemli hiçbir eylemin rastgele bir tarihte gerçekleştirilmediğidir. (Roux, 2005: 196, 200)

Göge adanan kurbanlar, tüm kurbanlar arasında ilk sırada yer alan en önemli kurbanlardır, çünkü Gök tüm tanrılar içinde en önde gelen, en önemli, en büyük Tanrı'dır. Toplanan sayısız kanıtı karşın bazı yazarlar göğün önemini ve buna yönelik tapımın eskiliğini reddeder. Her zaman olmasa da göge kurban adama genellikle yere kurban adamayla birlikte. Buna karşılık Yere, Göge yönelik olmayan kurbanları kabul edebilir. (Roux, 2005: 201, 203)

Arhangay kaya resimleri alanı, geyik taşlı mezarların bulunduğu alana çok yakındır. Burada büyük heybetli çizimlerden, küçük stilize çizimlere kadar bütün dönemler görülmektedir. Mezarların alanın yakınında yer alması, inanç alanı, ibadet merkezi, anıt mezarlık yaklaşımını belgeli olarak göstermektedir. (Somuncuoğlu, 2010: 178)

Fizikötesi âlemlere yükselişin bir diğer nedeni ise yüce Tanrı ya da tanrılar için düzenlenen çeşitli ayin ve törenlerin kabul edilip edilmediğini öğrenmektir. Bu nedenle töreni düzenleyen rahip, özellikle kurban törenlerinde ruhsal olarak ilâhî âlemlere doğru bir seyahat yapar ve Tanrı ya da tanrılarla görüşerek törenin kabul edilip edilmediği konusunda malumat alır. Örneğin Orta Asya'da Şamanlar tarafından gerçekleştirilen yıllık at kurbanı töreninde, kurbanın yüce Tanrı Bayülgen tarafından kabul edilip edilmediğini öğrenmek üzere, kurban törenini yürüten şaman sekiz kat gök âlemini geçerek dokuzuncu katta Bayülgen'le görüşür ve ondan kurbanı kabul edip etmediği hakkında bilgi alır. (Gündüz, 2016: 36)

4. 2. Türk Kültüründe Sığır (Sığın) Törenleri

Araştırdığımız bütün kaynaklarda, "Sığır Töreni" şeklinde bilgilendirme yapılmış ancak "sığın töreni" ifadesine rastlanılmamaktadır. Bu bilgilerde en önemli kurban olarak beyaz at, beyaz geyik, boğa gibi hayvanlar gösterilmiştir. Dîvânü Lugâti't- Türk'te kurban karşılığı "yağış" olarak ifade edilmiştir. "Yağış" İslamiyet'ten önce tanrılara verilen kurban demektir. Bu hayvan; dikkatle saklanır, beslenir, yük taşıtılmaz, tüyleri kırılmazdı.

Türklerde geyik kutsal sayılan bir hayvan olmakla birlikte onların geyikten türediğine dair bir efsane yoktur. Bununla birlikte Sibiry tundralarında ren geyiği ile ilgili birtakım inanışlar da bulunmaktadır.

Sığın kelimesi sığır olarak süregeldiğinden, kitaplara hatta üniversite sınavlarında sorulara kadar sığır töreni olarak geçmiştir. 23 Haziran 2012 cumartesi günü yapılan ÖSYM- 2012 Lisans Yerleştirme Sınavı- 3 Türk Dili ve Edebiyatı Testi 35. soruda da sığır töreni ifadesinin yer aldığı görülmektedir:

35. İslamiyet'in kabulünden önceki Türk edebiyatıyla ilgili aşağıdaki yargıların hangisinde bilgi yanlışı vardır?

A) Sürgün avlarına sığır, kurban törenlerine şölen, yas törenlerine yuğ denirdi.

B) İlk ürünleri arasında koşuk ve sagu ile atasözü özelliği taşıyan savlar yer alıyordu.

C) Şiirler hece ölçüsüyle yazılır, nazım birimi beyittir; uyak düzeni bakımından ise halk edebiyatındaki koşmaya benzer.

D) Koşuklarda doğa güzellikleri, günlük yaşam, av eğlenceleri anlatılır; ölen bir kişinin arkasından söylenen yas şiirlerine ise sagu denirdi.

E) Ozanlar şiirlerinde, içinde yaşadıkları toplumun çeşitli gerçeklerini, inançlarını, görüşlerini değişik biçimlerde dile getirirlerdi (ÖSYM, 2017).

10. sınıf edebiyat kitaplarında sığır töreni olarak ifade edilirken, bunun öküz olduğu belirtilmektedir. Bazılarında ise öküzün, yak (Tibet öküzü) olduğu söylenmektedir. Oysa minyatürlere ve taşlardaki resimlere baktığımızda, sürek avında takip edilerek avlanan hayvanın geyik olduğu görülmektedir. Geyiğin çeşitlerini açıklarken, sığın denilen geyik türünün daha iri, daha kabaca olduğu gözlemlenmektedir. Buna dayanarak sığır demek yanlıştır. Toplumda sığır ve sığın farklı algılanmaktadır. Sığır denilince öküz ve büyükbaş hayvanlar aklımıza gelirken, sığın tamamen bir geyik türünü ifade etmektedir. Sığırın sürek avları için ağır, yavaş hareket eden bir hayvan olduğu, buna karşılık sığın geyik türü olmasından dolayı daha seri, hareketli olduğu görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle “sığır” olarak verilen hayvanın aslında “sığın” olması gerektiği düşünülmelidir.

SONUÇ

Türk kültür tarihinde geyik, sığın, kurbanlar ve bunlara bağlı törenler önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan avlar ve törenlerle benimsenen ongunlar taşlara, minyatürlere çizilmiştir. Sığın geçmişten günümüze etinden, sütünden, gücünden yararlanılan bir değer ola gelmiştir. Kuzey Asya’da yaşayan Türk topluluklarında sığın vazgeçilmezdir. Batıya geldikçe ve İslamiyet’in etkisiyle sığın kurban etmenin yerini sığır, koç, deve gibi hayvanlar almıştır. Yapılan süreklilik avları günümüzde beslenme amacıyla yapılmaktadır. Buna rağmen geyik avlamak hâlâ tabudur, iyi sayılmamaktadır.

Çalışmamız sırasında incelediğimiz buluntular, çizimler, belgeler geyikle ilgili düşüncemizi doğrulamaktadır. Mezar taşlarında geyiklerin yan olarak ve uçar gibi çizilmesi, ölen kişinin geyikle göğe uçtuğuna, tekrar onunla döneceğine inanıldığını anlatmaktadır. Bu geyik taşlar, Türklerin yaşamış olduğu coğrafyanın her yerinde bulunmaktadır.

İbadet ve inanç yerlerindeki ongunlara baktığımızda hiçbirinde sığır görmüyoruz. Bunun yerine; şaman davulunda, tokmağında, kıyafetlerinde, başlığında geyik boynuzları, derisine ait parçalar, çizimler yer almaktadır. Diğer kutsal hayvanlar içinde de at, dağ keçisi, kuşlar bulunmaktadır.

Süreklilik avında aylar önce gidilip, yerleri tespit edilen, çember içine alınarak, savaş taktikleriyle yakalanan hızlı, hareketli, kaçıp, kovalanan hayvan da sığır değil, sığın adı verilen geyiktir. Çizimler, resimler bu savımıza ait somut belgeler olarak görülmektedir.

Savaşa hazırlık ve avcılık amacıyla yapılan süreklilik avlarında hızlı hareket edebilen, kaçabilen bir hayvan olması gerekmektedir. Sığın; sığırdan daha hızlı ve bir geyik türü olduğunu, sığırla ilgisi olmadığını açıklamaya çalıştık. Süreklilik avlarından sonra yapılan törenlerde, avlanan hayvanın bir takım kurallar ve ayinlerle paylaşılması, kemiklerinin bile kırılmadan ve eksiksiz olması, Tanrı’ya gideceğine ve döneceğine inanıldığını ve kutsallığını göstermektedir. Hayvanların koruyucu iyisi olan, avın bereketli geçmesine yardım eden unsur geyiktir. Bu inançlar doğrultusunda geyik, at, dağ keçisi kutsaldır. Türklerin kutsal saydıkları ongunlar, bayraklarında da yer almaktadır.

Okullarda öğretilen, öğretmenlerin ders planlarında yer alan, yükseköğretim sınavlarında da sorulan ifadenin “sığır töreni” olması, öğretmenlerin de “sığın”ın (geyik) farkında olmadıklarını göstermektedir. Çalışmamızda, bu yanlışın düzeltilmesini

amaçladık. Yazıtlardan belgelere, çizimlerden taşlara kadar bakıldığında sığır değil, sığın görülmektedir.

Halen ders kitaplarında öğretilen, üniversite sınavlarında sorulan “sığır törenleri”nin aslında “sığın törenleri” olduğu anlaşılmaktadır. İncelediğimiz kaynakların tamamında “sığır töreni” ifadesi kullanılmaktadır. Oysa yapılan çalışmalar, buluntular, kaya resimlerindeki çizimler bizi geyiğe yönlendirmektedir. Mezar taşlarına kazınan, öteki dünyadan dönülecek ongun geyiktir. Türk kültüründe, değişikliklere uğrasa da, halen kutsal geyik inancı sürmektedir.

Çağdaş Türk lehçelerine bakıldığında, sığın sözcüğünün değişik ifadeleri görülmektedir. Bunun zamanla sığır olarak dönüştüğü veya çevrilirken yanlış yorumlandığını düşünmekteyiz. Konuyu çok yönlü ele aldığımızda, yapılan yanlışlıklar daha çok ortaya çıkmaktadır. Orijinal yazıların zaman içerisinde tahrif olması, günümüze farklı bir şekilde ulaşmasına sebep olmaktadır. Ders kitaplarında öğretilen “sığır töreni” ifadesinin, “sığın töreni” olması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu çalışmamızla bu husus gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ARIKOĞLU, Ekrem; KUULAR, Klara. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATANUR, Gülhan. (2005). Kozı Körpeş ve Bayan Sulu Destanında Geyik Motifi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (28), 213-222.
- BAYAT, Fuzuli. (2011). *Türk Mitolojik Sistemi* (C. 1) (2 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYAT, Fuzuli. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi* (C. 2) (2 b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAYRAM, Bülent. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*. Konya: Tablet Yayınları.
- BÜYÜKOKUTAN, Aslı. (2008). *Dalaman Yöresinden Tespit Edilmiş Avcılıkla İlgili İnanç ve Uygulamalar Üzerinde Bir Değerlendirme* (C. XXIII). TÜBAR.
- CAFEROĞLU, Ahmet. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (2 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, Sir, Gerard. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press.
- ÇAĞATAY, Saadet. (1956). Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, F. 12. 153- 177.
- ÇORUHLU, Yaşar. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DİZDAROĞLU, Hikmet. (1976). *Ziya Gökalp- Türk Töresi*. Ankara: Devlet Kitapları.
- EBERHARD, Wolfram. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları* (2 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ELİADE, Mircea. (2004). *Şamanizm* (3 b.) (Çev. İ. Birkan). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ERDOĞAN, Bayram. (2007). *Sorularla Türk Mitolojisi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- EYÜBOĞLU, İsmet, Zeki. (2007). *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*. İstanbul: Derin Yayınları.

- GEZGİN, Deniz. (2014). *Hayvan Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- GÖKALP, Ziya. (1976). *Altın Işık*. Ankara: Devlet Kitapları.
- GÖKYAY, Orhan, Şaik. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- GRÖNBECH, Kaare. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü* (Çev. K. Aytaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLTEPE, Necati. (2013). *Türk Mitolojisi- Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- GÜNDÜZ, Şinasi; SARIKÇIOĞLU, Ekrem; ÜNAL, Yavuz. (2016). *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslamda Miraç* (2 b.). İstanbul: Vadi Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (3 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARADAVUT, Zekeriya; YEŞİLDAL, Ünsal, Yılmaz. (2007). Anadolu Türk Folklorunda Geyik. *Milli Folklor*, 76, 102- 112.
- KÂŞGARLI MAHMUD. (2006). *Divanü Lûgat- it Türk* (C. 2) (Çev. B. Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmed, Fuad. (1983). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet, Fuad. (2004). *Edebiyat Araştırmaları-I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet, Fuad. (2005). *Türk Tarih- i Dinîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÜÇÜKÜSTEL, Selcen. (2012). Kayıp Türkler. *Atlas Dergisi*, (236), 79.
- Meydan Larousse* (Cilt 11). (1971). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- NASKALİ, Emine, Gürsoy; DURANLI, Muvaffak. (1999). *Altayca Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NASKALİ, Emine, Gürsoy; BUTANAYEV, Viktor; İŞİNA, Almagül; ŞAHİN, Erdal; ŞAHİN, Liaisan; KOÇ, Aylin. (2007). *Hakasça- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

NASKALİ, Emine, Gürsoy; ALTUN, Hilal, Oytun. (ed.) (2008). *Av ve Avcılık Kitabı*.

İstanbul: Kitabevi.

NASKALİ, Emine, Gürsoy; DEMİR, Erkan (ed.). (2013). *Geyik Kitabı*. İstanbul:

Kitabevi.

NECİP, Emir, Necipoviç. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Çev. İ. Kurban). Ankara:

Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖGEL, Mehmet, Bahaeddin. (1998). *Türk Mitolojisi- 1*. (2 b). Ankara: Türk Tarih Kurumu

Basımevi.

ÖGEL, Mehmet, Bahaeddin. (2002). *Türk Mitolojisi- 2*. (2 b). Ankara: Türk Tarih Kurumu

Basımevi.

ÖNER, Mustafa. (2009). *Kazan- Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu

Yayınları.

ÖZSOY, Bekir, Sami. (2006). *Dede Korkut Kitabı* (1 b.). Ankara: Akçağ Yayınları.

PEKACAR, Çetin. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,

ROUX, Jean- Paul. (2005). *Orta Asya' da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul,:Kabalıcı

Yayınevi.

RYUMİNA-SIRKAŞEVA, Lyudmila, Timofeyevna; KUÇİGAŞEVA, Nadejda,

Aleksandrovna. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SOMUNCUOĞLU, Servet. (2010). *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*. İstanbul: At-

Ok Yayınları.

TANNAGAŞEVA, Kurpeşko, N. Nadejda; AKALIN, Şükrü, Halûk. (1995). *Şor Sözlüğü*.

Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

TAVKUL, Ufuk. (2000). *Karaçay- Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu

Yayınları.

TEKİN, Talat. (2004). *İrk Bitig*. Ankara: Öncü Kitap.

TOPARLI, Recep; VURAL, Hanifi; KARAATLI, Recep. (2007). *Kıpçak Türkçesi*

Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. *Türkçe Sözlük*. (1974). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ULUÇ, Gökbe; HÜSEYNLİ, Aygün; MEHDİYEVA, Dilber; KIR, Özcan;

İBRAHİMOVA, İrana; SƏRXANBƏYOVA, Ceyran. (2016). *Irk Bitig*.(4.b.). Bakü, İstanbul: Kutlu Yayınevi.

VASİLİEV, Yuriy. (1995). *Türkçe- Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YAMAN, Ertuğrul; MAHMUD, Nizamiddin. (1998). *Özbek Türkçesi- Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi- Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YUDAHIN, Konstantin, Kuzmiç. (1998). *Kırgız Sözlüğü* (Çev. A. Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakaları

ÖSYM (2012).

<http://www.osym.gov.tr:/Eklenti/185,lys3turkdilipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 05.03. 2017)

Türk Dil Kurumu.

<http://www.tdk.gov.tr:index.php?option=comlehceler&arama=lehceler&guid=TDK.LHC:52d7cd74ab9312.13.864.745>, (Erişim Tarihi: 17. 02. 2017)

Türk Dil Kurumu (2017. Mart. 5)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_lehceler&arama=lehceler&guid=TDK.LHC.5ae313b964f506.71309880 (Erişim Tarihi: 17. 02. 2017)

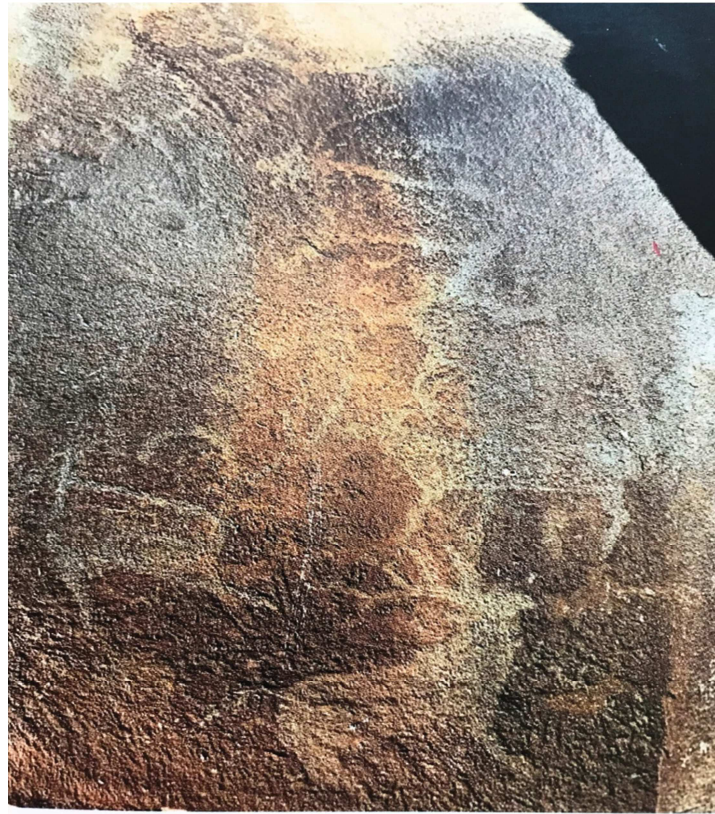
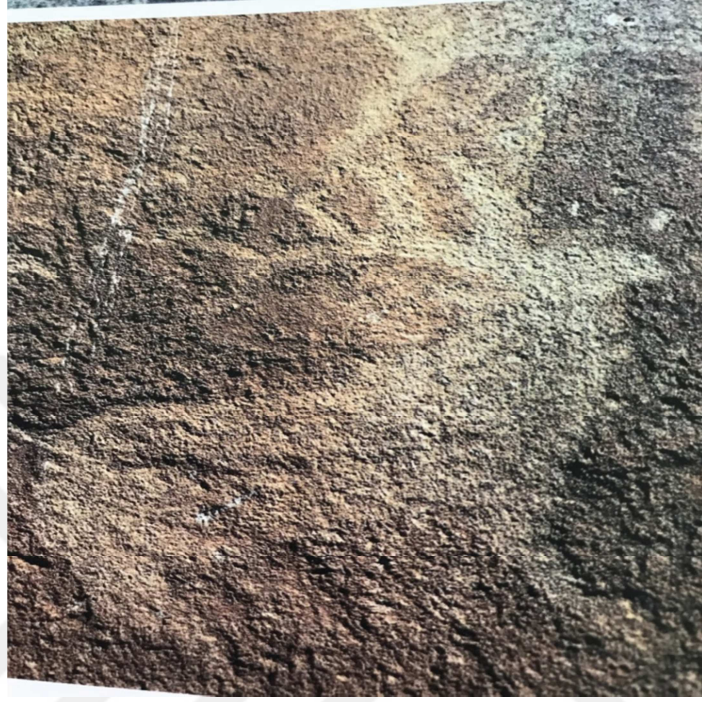
Türk Tarihi Araştırmaları.

<http://www.altayli.net:/dukhalar-kayip-turkler.html> (Erişim Tarihi: 05. 03. 2017)

EKLER

Fotoğraflar

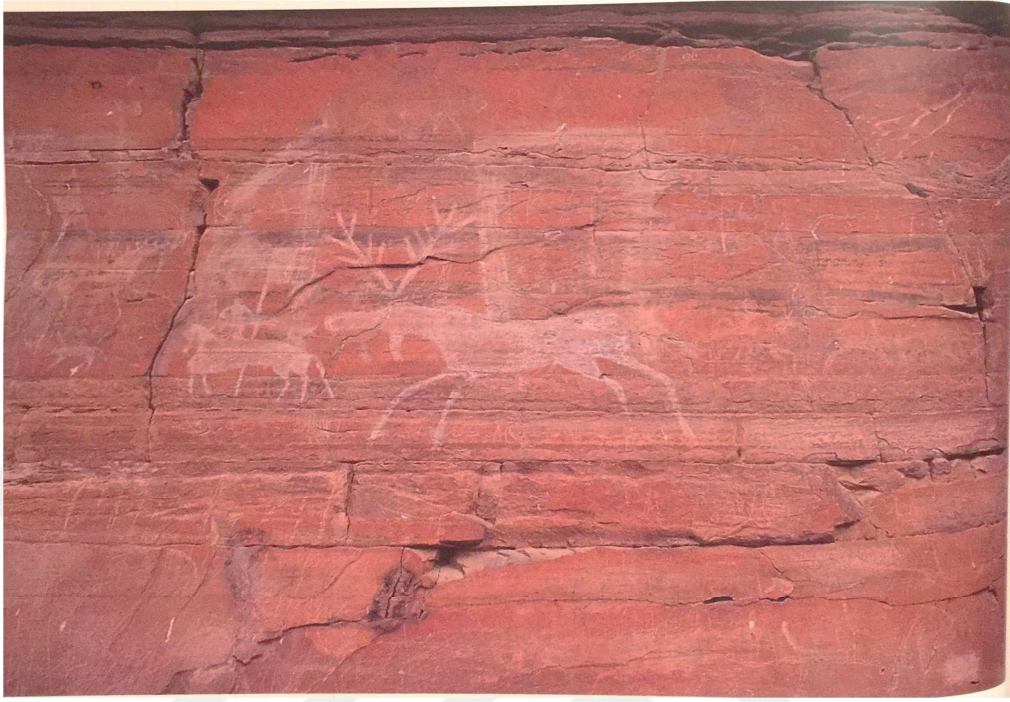
1. Altay Bölgesi- Calamantaş Kaya Resimleri

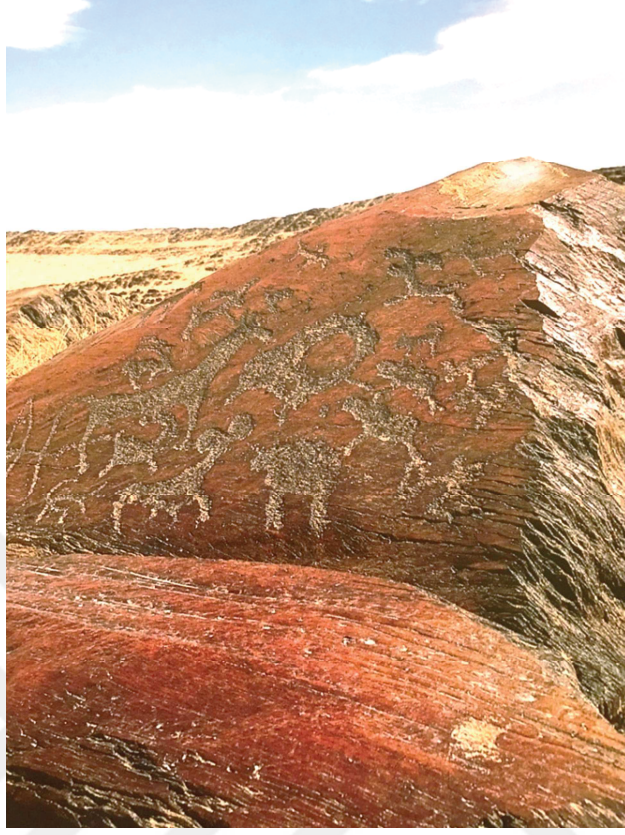
2. Tonyukuk Yazıtı

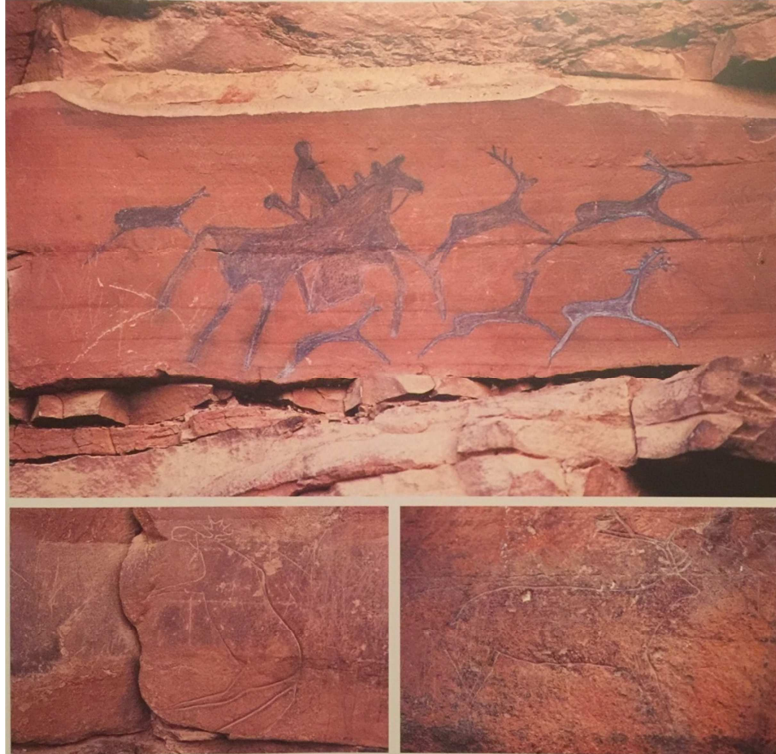
3. Sibirya- Irkutsk, Lena Kaya Resimleri. Toplu av çizimlerinden örnekler.

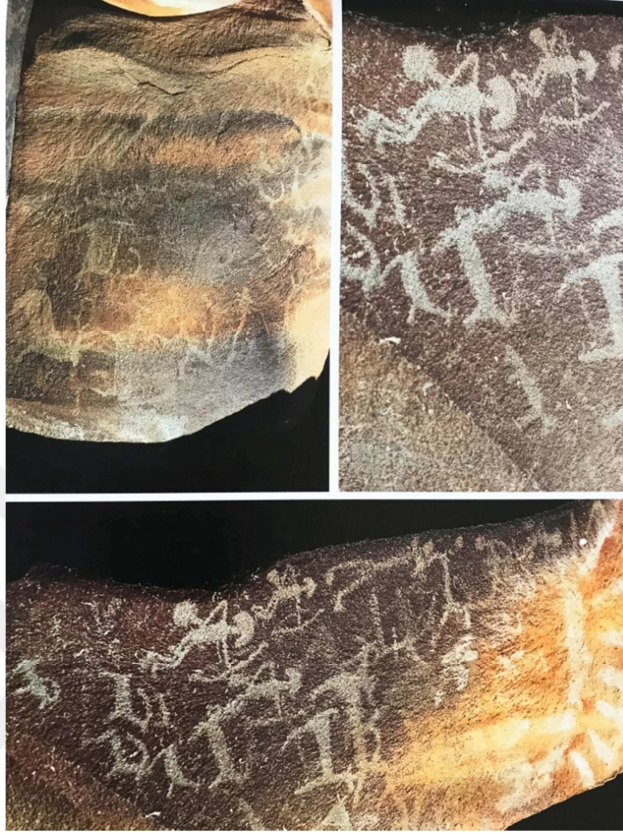
4. Moğolistan- Gobi ölu toplu av çizimlerinden bir görüntü.

5. Sibirya- Irkutsk, Lena kaya resimlerinden bir av çizimi

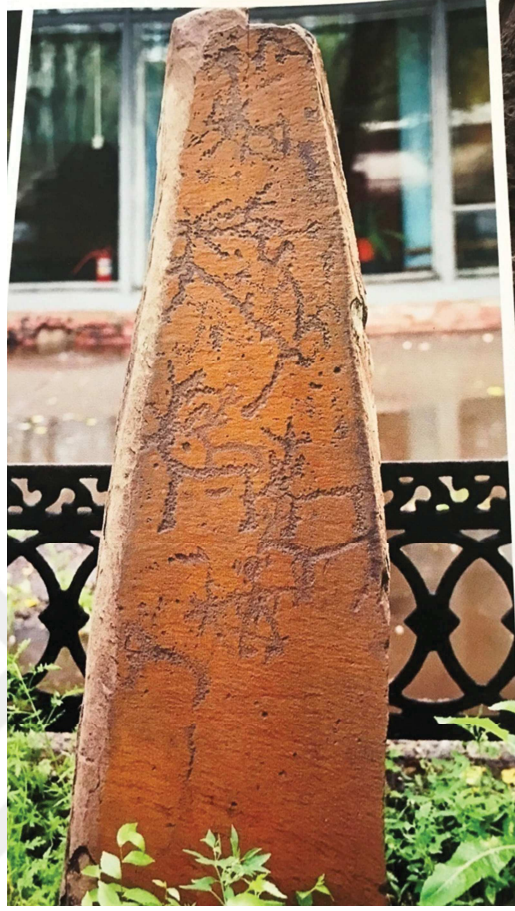
6. Altay Bölgesi- Calamantaş'ta bulunan av resimlerinden örnekler.

7. Moğolistan- Şatırçulu Türk mezarlığı, geyikli taşları.

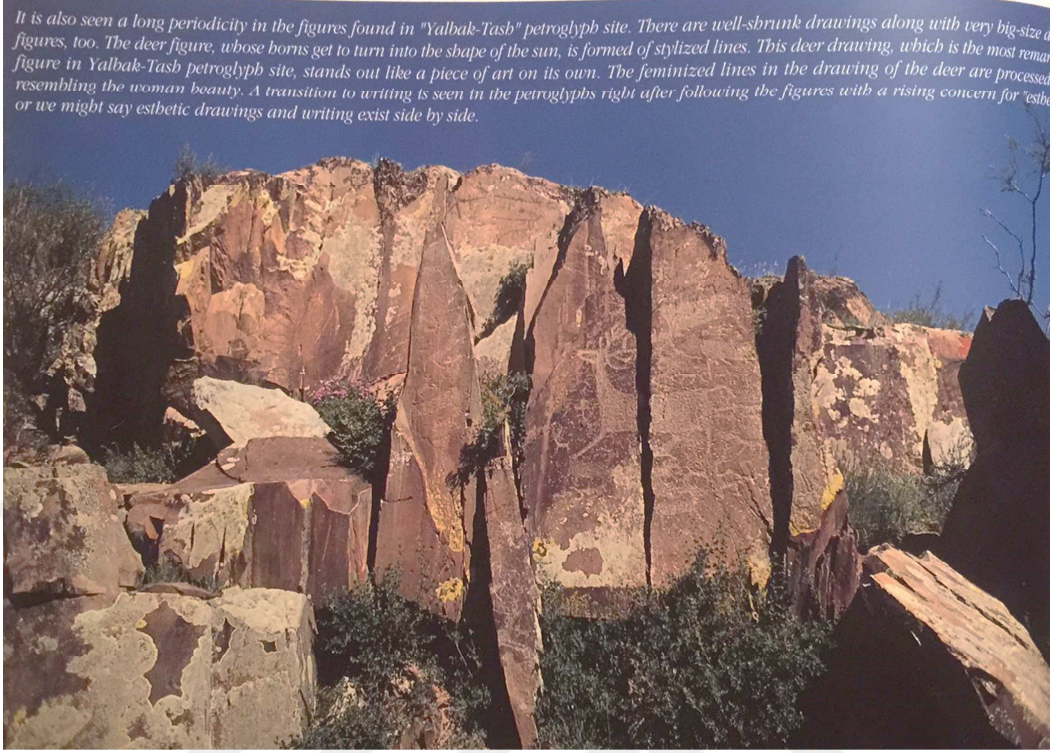
8. Hakasya Abakan Müzesindeki geyikli mezar taşından bir örnek

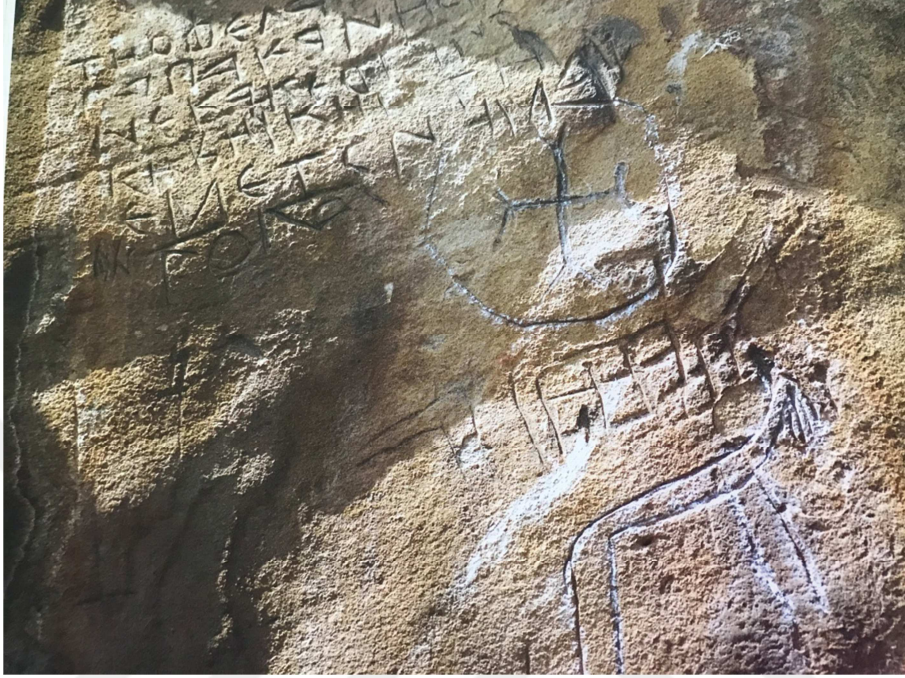
9. Kars- Kağızman, Camuşlu köyünde, Kazakistan Tamgalı Say'da bulunan çizimlerle ortak olan kaya üstü resimlerde, kutsal geyiğin güneşle bütünleştirildiği çizimler görülmektedir.

10. Altay Bölgesi, Yalbaktaş'ta bulunan estetik ve dişi görünümlü geyik çizimleri

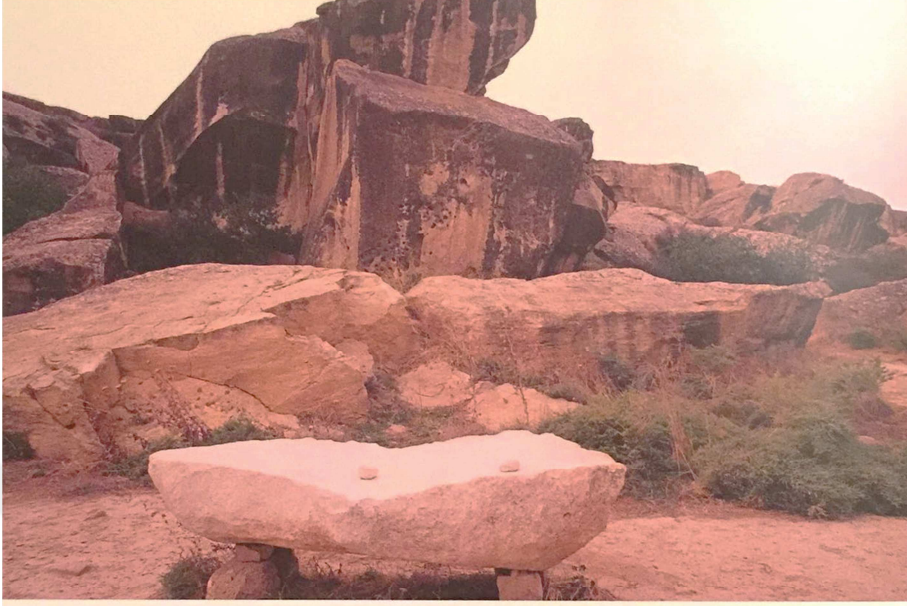
11. Ordu- Mesudiye, Esatlı Köyü'nde bulunan, Dr. Cengiz Saltaoğlu tarafından okunan, Orhun alfabesiyle yazılmış olan üç satırlık yazı ve uçan at resimleri, Anadolu Türk Tarihi'nde çığır açacak niteliktedir (Somuncuoğlu, 2010: 485).

12. Urfa- Harran, Saymalıtaş'ta kutsal geyikle göğe çıkan şaman

13. Azerbaycan- Bakü, Gobustan'da bulunan inanç yerleri ve sunak görüntüleri.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı Remziye Gamze YUSUFLU
Uyruđu T.C.
Doğum tarihi ve yeri 10.08.1959
E-posta adresi gyusuflu@hotmail.com

Eğitim derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Ağrı Kız Öğretmen Lisesi / Fen	1976
Üniversite	Kütahya Eğitim Enstitüsü / Sınıf Öğretmenliği	1980
	Anadolu Üniversitesi İktisat Fak. /İş İdaresi	1988
	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği	1996
Yüksek Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D.	2018
Doktora	-	

İş deneyimi	Kurum	İş dönemi
Öğretmenlik	Milli Eğitim Bakanlığı	1980-2003

Yabancı Dil İngilizce

Yayınlar -